

LA DISTRIBUCIÓ TERRITORIAL DE LA INDÚSTRIA
I ELS SERVEIS A LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA
ALS SIS ANYS DE LA RECUPERACIÓ ECONÒMICA

JOAQUIM CLUSA

Economista. Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

SUMARI

1. Introducció: les limitacions dels indicadors territorials de conjuntura

2. Algunes referències a la dinàmica econòmica recent

3. Les pèrdues d'ocupació, els trasllats d'activitat econòmica i l'augment de la mobilitat residència-treball durant la crisi econòmica del període 1975-84

4. La recuperació dels nivells d'ocupació anteriors a la crisi als sis anys del canvi de conjuntura

5. La revalorització industrial de la primera corona metropolitana durant la represa econòmica

6. El manteniment de la centralitat de Barcelona en el procés de terciarització de la base econòmica

7. Conclusions i implicacions: l'acceleració de processos iniciats durant la crisi amb augment de la centralitat de Barcelona

Bibliografia

LA DISTRIBUCIÓ TERRITORIAL DE LA INDÚSTRIA I ELS SERVEIS A LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA ALS SIS ANYS DE LA RECUPERACIÓ ECONÒMICA

1. Introducció: les limitacions dels indicadors territorials de conjuntura

L'any 1975 es va iniciar a Catalunya, en el context d'una crisi econòmica internacional, un procés intens de reestructuració de l'activitat econòmica amb importants pèrdues de llocs de treball que no va aturar-se fins al canvi de conjuntura de 1985-86. El període de recuperació econòmica que s'inicia per aquestes dates ha permès assolir a mitjan 1991 els nivells d'ocupació de quinze anys enrera, sense un creixement demogràfic significatiu. Paral·lelament, la renda de Catalunya mesurada pel PIB ha tingut un creixement en termes reals del 26,6% en el període de 1986-91, que contrasta amb el 5% del període 1979-85.

Tant l'etapa de crisi com la posterior de recuperació econòmica han posat en relleu que les dimensions físiques, econòmiques i demogràfiques del canvi territorial no són necessàriament del mateix signe i intensitat; les transformacions a l'espai metropolità de Barcelona des de l'any 1975 en són un clar exemple. Algunes dimensions socio-econòmiques d'aquests canvis, referides a l'evolució recent de la indústria i el sector terciari, s'analitzen en el present article.

Un dels objectius bàsics del treball és conèixer si el creixement recent s'ha localitzat de forma més o menys centralitzada a Barcelona i a la Regió Metropolitana respecte de la distribució de l'activitat al final de la crisi econòmica. En particular, es tracta d'avaluar com ha evolucionat la centralitat del terciari a Barcelona i la difusió més o menys homogènia de la indústria entre la perifèria metropolitana, les ciutats de tradició industrial i les altres àrees industrials de Catalunya. La dinàmica de localització té conseqüències importants en la mobilitat residència-treball, les bases tributàries dels impostos municipals o el consum de sòl urbà.

Els estudis territorials necessiten com a variables bàsiques la població, l'ocupació i les dimensions d'ús del sòl amb la màxima desagregació territorial possible. Les dues primeres estan disponibles de

forma molt completa a les dates censal i padronals i per aquesta raó l'anàlisi en profunditat dels canvis territorials recents no es podrà fer fins a tenir els resultats dels Censos de Població i d'Habitatges de 1991.

Les variables d'ús del sòl depenen avui dels resultats d'investigacions finalistes més que d'arxius administratius, excepte les estadístiques de llicències d'obres; les variables físiques deduïdes dels arxius fiscals municipals només han estat encara parcialment agregades i el cadastre té possibilitats poc utilitzades. Per aquestes raons els estudis de conjuntura econòmica amb desagregació territorial presenten importants problemes d'informació.

L'Enquesta de Població Activa (EPA) de l'Institut Nacional de Estadística, de periodicitat trimestral, només es desagrega pels quatre sectors econòmics bàsics al nivell provincial perquè la mostra no és significativa per municipis. L'EPA és, però, la informació més completa i fiable sobre la conjuntura de l'ocupació. Basada en l'EPA i les xifres d'atur, de caràcter mensual i municipal, l'Ajuntament de Barcelona publica des del 1990 una «evolució del nombre d'actius i ocupats estimats a la ciutat de Barcelona» (Ajuntament de Barcelona, 1980 i 1990) que correspon als residents, però no als llocs de treball.

La informació sobre el nombre d'afiliats a la Seguretat Social, tant en el règim general com en els règims especials, coincideix sensiblement amb la informació de l'Enquesta de Població Activa per al conjunt de Catalunya. L'ocupació està sobrevalorada en unes 100.000 persones a la demarcació provincial de Barcelona, principalment pel fenomen de l'adscripció de l'ocupació al domicili de les seues socials de les empreses, que en general és el municipi de Barcelona. Addicionalment, la informació sobre l'evolució dels afiliats al règim general està presumiblement sobrevalorada en els últims anys pels efectius del règim d'autònoms, forma usual d'assegurança social en l'organització flexible de la producció durant la crisi, que passen al règim general. Per aquestes raons la informació de la Seguretat Social serveix actualment de forma parcial per a les anàlisis d'evolució

territorialitzada de l'ocupació, si bé és la informació que, convenientment corregida, podria servir més per aquest objectiu.

La informació sobre inversió industrial del Departament d'Indústria i Energia de la Generalitat de Catalunya és la font d'informació tradicional sobre l'evolució de la conjuntura industrial. La informació procedeix dels projectes tècnics per a la instal·lació i ampliació d'indústries que s'han de presentar, d'acord amb la normativa vigent, als serveis territorials del departament. Les dades estadístiques sobre noves empreses i ampliacions que es publiquen mensualment provenen de les inscripcions realitzades al Registre Industrial i corresponen a empreses industrials que desenvolupen una activitat compresa entre les agrupacions 11 i 49 de la Classificació Nacional d'Activitats Econòmiques (Departament d'Indústria, 1990), amb alguns canvis de criteris a la informació de 1988.

La subvaloració de les xifres de nova ocupació industrial del Registre procedeix de la creació de llocs de treball industrial que no són resultat de noves instal·lacions productives i de les inversions inferiors als cinc milions de pessetes; les dades publicades no inclouen les reduccions de llocs de treball. La subvaloració que s'ha trobat a les xifres de llocs de treball del Registre Industrial en relació amb la informació de l'Enquesta de Població Activa pel mateix període és de l'ordre del 37%. Aquesta subvaloració no té necessàriament la mateixa distribució territorial que la creació total d'ocupació industrial.

Una altra limitació de la informació d'ocupació industrial del Registre és el desfasament temporal entre l'aprovació del projecte i el funcionament efectiu de les instal·lacions, que tindrà més efectes com més diferents siguin els resultats d'un any a altre, com és el cas del període 1988-90.

Les informacions de conjuntura sobre el sector terciari que siguin rellevants als efectes d'estudis urbanístics són més limitades encara que les referides al sector industrial. L'heterogeneïtat dels diferents tipus de serveis respecte de la localització i l'ús del sòl

(comerç al detall, distribució comercial, hostaleria, transports, comunicacions, oficines, serveis públics d'educació i sanitat...) complica les necessitats d'informació desagregada. Per al coneixement de la dinàmica territorialitzada del sector terciari s'ha fet servir la informació sobre l'evolució del nombre de llicències comercials i de serveis per municipis que publica la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació. Aquesta informació té la limitació important que no qualifica la dimensió dels establiments.

És significatiu en aquest aspecte que la informació sobre el sector terciari a *Barcelona Econòmica* s'hagi de referir més a variables de producció (tràfics de mercaderies i viatgers, pernoctacions en hotels, fluxos en el sector financer, enquestes sobre vendes i expectatives) que a l'evolució de les variables d'estoc més rellevants per a l'anàlisi territorial (ocupació i ús del sòl). La revista, que cobreix un buit molt important sobre l'evolució de la conjuntura econòmica a l'àmbit municipal, presenta una informació molt completa sobre el mercat laboral, els moviments de població resident, el mercat immobiliari (habitatges i oficines) i el sector financer.

La disponibilitat d'informació limita l'abast temporal, sectorial i territorial del present treball. L'estimació de la localització de l'activitat econòmica es refereix a l'any 1990 i a uns àmbits territorials molt agregats. Les estimacions sobre la distribució territorial del creixement de l'ocupació recent es basen en les següents informacions:

- Llocs de treball localitzats per municipis el 1986 segons el Padró d'Habitants.
- Inversions industrials per municipis del període 1988-90.
- Xifres d'ocupació de l'EPA per províncies i quatre sectors d'activitat en el període 1971-90.
- Llicències comercials i de serveis per municipis i comarques en els anys 1986 i 1990.
- Llicències d'obres per oficines a Barcelona del període 1986-90.
- Estimacions de la població ocupada al municipi de Barcelona del període 1986-90.

Els àmbits territorials que es fan servir són els d'«àrea i Regió Metropolitana de Barcelona» i «Catalunya sense la Regió Metropolitana». Dins de la Regió Metropolitana es distingeixen els àmbits del «continu urbà de Barcelona», «primera corona metropolitana», i «segona corona metropolitana», que combinen característiques d'homogeneïtat respecte de la distància, la densitat i la mobilitat residència-treball.

Els àmbits territorials d'anàlisi segueixen la delimitació d'acceptació general de la Regió Metropolitana (J. Esteban, 1991), que comprèn les comarques de la Regió I (definida per la Llei 7/87 sobre actuacions públiques especials en la conurbació de Barcelona) més les del Garraf i l'Alt Penedès. El creixement i les relacions residència-treball defineixen i delimiten el concepte d'àrea metropolitana; l'àrea d'influència i l'àmbit necessari per al reequilibri delimiten respectivament els conceptes de «Regió Metropolitana» i «ciutat regió». El «continu urbà» de Barcelona té com a límits els municipis de Cornellà, el Prat, Sant Feliu de Llobregat, Montgat i Santa Coloma de Gramenet (J. Esteban, 1991). La primera corona metropolitana de municipis o resta de «l'àrea metropolitana» (M. Esteban, 1989; J. Esteban, 1991 i J. Serra, 1991) abasta els centres i entorns de Sant Boi-Castelldefels, Molins de Rei, Sant Cugat-Montcada, Mollet i Premià-Vilassar en una corona gairebé concèntrica entre els 7 i els 15-20 km aproximadament.

La segona corona metropolitana és la formada pels centres i entorns de Mataró, Granollers-Sant Celoni, Sabadell, Terrassa, Martorell¹, Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú, que constitueixen un segon àmbit d'influència indirecta «que manté interrelacions laborals no molt intenses però significatives amb Barcelona» (J. Serra, 1991). Els àmbits de la primera i segona corones són diferents d'altres estudis, que

limiten la primera corona als 26 municipis exteriors a Barcelona de l'extingida Corporació Metropolitana o àmbit del Pla General Metropolità (Trullén i altres, 1989). L'ampliació de la primera corona amb els entorns de Mollet i de Masnou-Premià-Vilassar es justifica per les distàncies semblants al centre metropolità i per les intenses dependències de la mobilitat residència-treball d'aquestes àrees amb Barcelona, que en el primer cas ho és per residència i en el segon per localització de plantes industrials que atreuen residents de Barcelona.

2. Algunes referències a la dinàmica econòmica recent

Diferents treballs han tractat el canvi de conjuntura econòmica en relació amb la problemàtica territorial. Parellada, Costa i Güell (1990, pàg. 119) indiquen que

«la represa econòmica que s'ha posat de manifest en l'economia espanyola i catalana d'ençà el 1985 no sembla que alteri les pautes de localització de l'activitat econòmica a Catalunya ja assenyalada (...) un 60% de la inversió industrial enregistrada durant el període 1988 i primer trimestre del 1989 es dirigeix a la Regió I. Aquest volum d'inversió arrossega el 70% dels llocs de treball generats (...) És al nivell comarcal on es poden apreciar les diferències (...) terciarització del Barcelonès i el Maresme (...) i la concentració industrial a les comarques del Vallès i el Baix Llobregat (...)».

Aquest diagnòstic sobre la conjuntura econòmica recent segueix processos que s'inicien durant la crisi:

«(...) si bé les dades del 1986, en comparació amb les del 1975, no permeten afirmar que s'hagi produït un procés de reequilibri de l'activitat econòmica sobre el territori, sí que es detecten algunes tendències que poden permetre afirmar la permanència del mapa locacional d'abans de la crisi (...) procés de desconcentració del Barcelonès cap a la resta de comarques de la Regió I i l'Alt Penedès i el Garraf i el dinamisme de les comarques gironines —amb l'excepció del Ripollès i la Garrotxa—, el camp de Tarragona i el Segrià (...)»

1. Clusa i Jané (1988) fan arribar l'abast del mercat de treball de Barcelona fins a Martorell-Olesa-Esparreguera, al Baix Llobregat, i fins a Masquefa-Piera, a l'Anoia, basant-se en el concepte de l'àmbit mínim que abasta el 75% o més dels fluxos, residència-treball i no deixa fora cap municipi per sota d'aquest llindar. Addicionalment posen en relleu que els àmbits exteriors a la Regió Metropolitana, com els de Centelles a l'Osona, Capellades a l'Anoia, i Hostalric a la Selva, són més oberts per entrades i sortides que els de Vilanova i Vilafranca.

Aquestes dades marquen una tendència a la desconcentració del nucli central metropolità. Tendència que creiem que s'accentuarà a nivell mitjà» (op. cit., pàgs. 120-121).

L'evolució positiva dels índexs d'atur per comarques, que des de 1986 ha estat més acusada a les comarques de l'entorn de Barcelona,

«podria inducir a corregir el proceso de desconcentración detectado en el periodo anterior. Este comportamiento podría reflejar la asociación existente entre, por un lado, crecimiento y concentración y, por otro lado, estancamiento y mayor equilibrio territorial» (Parellada, 1990).

La hipòtesi anterior s'intenta verificar també en el present treball.

Ferrer i Nel-lo (1991) situen el punt d'inflexió a l'any 1986. Els indicadors de producció i consum referits al municipi de Barcelona són la reducció de l'atur entre 1986 i 1989 (del 17,8% a l'11,6%) i els augments entre el 1985 i el 1988 de diferents indicadors, com són el consum d'energia elèctrica (15%), el nombre de trucades a llarga distància (74%), el nombre de passatgers passats per l'aeroport (33%), la demanda de ciment per a la construcció (80%) i la producció d'escombraries domèstiques (33%). Al nivell provincial es destaca l'enregistrament de vehicles nous, que va passar de 114.077 el 1985 a 237.000 tres anys després.

Els autors contrasten les potencialitats i projectes nous associats a aquest ambient de prosperitat (inversions olímpiques, construcció d'habitatges, àrees de nova centralitat, rehabilitació integrada a la ciutat vella...) en relació amb alguns costos socials generats (preus del sòl i d'habitatge, expulsió dels grups socials amb menys recursos, diferències de renda) que també influiran en l'evolució futura del municipi. Un comentari més extens sobre els indicadors conjunturals de *Barcelona Econòmica*, que reflexa la situació econòmica positiva a la ciutat central «que va millor que la de la resta del país i de l'Estat espanyol», es pot trobar a Llarch (1989).

Forn i Pascual (1991) indiquen que el creixement de l'economia de Barcelona «no és simplement un creixement quantitatiu dependent de la construcció dinamitzada pels Jocs Olímpics i de la indústria de l'automòbil, sinó que el creixement de la ciutat està modernitzant el conjunt de la seva economia i la fa competitiva per encarar el repte europeu». Els autors esmenten set factors bàsics de competitivitat de les ciutats a escala internacional i posen en relleu com el creixement econòmic del municipi des del 1985 tendeix a assolir més els factors de competitivitat.

Seguint a Forn i Pascual, el creixement de l'ocupació al municipi de Barcelona ha estat espectacular en el període 1985-88 per a la construcció (37,2%), el comerç (33,6%), serveis financers (18,5%), serveis a les empreses (68%), educació i investigació (29,2%) i assistència social i altres serveis (45,2%) (Forn i Pascual, 1991, pàgs. 65-66). El creixement total de l'ocupació en el mateix període es xifra en el 14%.

El Programa de Desenvolupament Econòmic 1992-1995 (Generalitat de Catalunya, 1991) quantifica l'evolució econòmica recent de Catalunya amb l'evolució del PIB, l'ocupació, la inversió industrial i la inversió estrangera, entre altres, fins a l'any 1990 i, en alguns casos, fins al 1991. La desagregació comarcal es limita, però, a poques variables, la presentació més generalitzada és la referida al conjunt de Catalunya, atès l'objectiu final de presentar un programa d'inversions públiques amb una única desagregació de caràcter sectorial.

Les dades més importants sobre el diagnòstic de l'evolució recent de l'economia catalana del Programa de Desenvolupament Econòmic 1992-1995 són les següents:

- El creixement del PIB del 31,2% en termes reals en el període 1984-91 (31,5% en el conjunt espanyol).
- El creixement del sector terciari des del 54,7% del valor afegit brut i el 47% de l'ocupació, el 1983, al 56,8% i 52,2% respectivament, el 1990 (pàg. 17).
- La inversió estrangera durant el període 1985-90 que va augmentar a una taxa anual acumulativa del

50% des de 71.225 milions de pessetes el 1985 a 547.857 milions de pessetes el 1990 en valors reals d'aquest any (pàgs. 20-21).

– L'augment del 27,1% de la població ocupada en 467.300 persones entre el 1985 i el 1990, a una taxa anual acumulativa del 4,9% (3,8% al conjunt espanyol), que ha permès reduir l'atur en 186.800 persones (pàg. 23).

– El creixement en termes reals del valor afegit brut per persona en un 26,9% en el període 1985-90 (pàg. 26).

Les elaboracions que vénen a continuació pretenen concretar a l'àmbit metropolità i en especial al municipi de Barcelona les dinàmiques del sector industrial i terciari que són les variables determinants del consum de sòl per activitat econòmica.

3. Les pèrdues d'ocupació, els trasllats d'activitat econòmica i l'augment de la mobilitat residència-treball durant la crisi econòmica del període 1975-84.

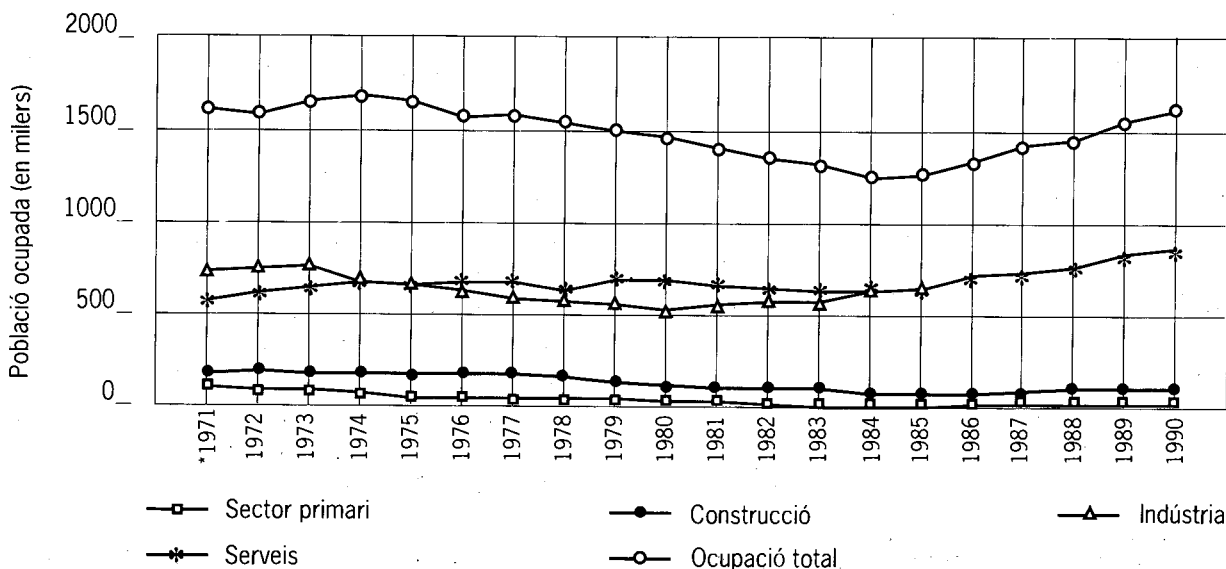
Les dimensions del creixement econòmic als sis anys de recuperació econòmica s'han de situar en el

context de l'evolució econòmica del període anterior de crisi com a referent quantitatiu més pròxim. La destrucció de llocs de treball i l'augment de l'atur fins a uns nivells inimaginables a la dècada dels seixanta i començaments dels setanta van ser els efectes socials més espectaculars d'una crisi econòmica que no va tocar fons fins al 1984. Aquestes conseqüències van ser de canvis profunds a l'organització de la producció i a la composició de la base econòmica.

El Programa Econòmic 1992-95 de la Generalitat resumeix aquella situació de la forma següent:

«La crisi econòmica que es desencadenà l'any 1973 afectà de forma diversa els països més desenvolupats, però a quasi tots, el mercat de treball acusà de forma intensa la situació adversa que es mantingué fins a mitjans dels anys vuitanta. A Catalunya com a Espanya la crisi trigà una mica més a manifestar-se, però en tractar-se d'un país fonamentalment industrial els efectes del cicle han estat especialment profunds i intensos. Entre 1977 i 1985, la població ocupada a la indústria catalana minvà en 196.000 persones (el 56% de la pèrdua neta de llocs de treball, que fou de 350.600) i

Figura 1. Evolució de la població ocupada a la demarcació provincial de Barcelona en el període 1971-1990 per sectors econòmics

Font: Enquesta de Població Activa

l'ocupació de la construcció va disminuir en 118.100 persones. Aquesta gran contracció de l'ocupació fou simultània a dos fenòmens: l'arribada a l'edat de treballar de la generació nascuda els anys seixanta, període que registrà una gran natalitat, i el major grau d'incorporació de la dona al mercat de treball» (PDE, 1991, pàg. 20).

«L'any 1985, la mitjana d'atur estimat superà el mig milió de persones (el 23% de la població activa catalana) (...) la taxa d'ocupació era del 38,2% i l'activitat del 49,4%, mentre la d'atur assolí el 22,2%. Les dones i els joves menors de 25 anys, amb taxes d'atur del 27,8% i del 41,1%, respectivament, eren els col·lectius que havien resultat més afectats. Cal tenir en compte que en el conjunt de la CEE, les taxes d'aquests dos col·lectius eren la meitat que a Catalunya» (PDE, 1991, pàg. 23).

L'evolució de l'ocupació en la sèrie estadística que més s'assembla a l'evolució de la Regió Metropolitana és la corresponent a la demarcació provincial de Barcelona. Des de 1971 l'ocupació total de la província de Barcelona va tenir, segons l'Enquesta de Població Activa, l'evolució que mostra la taula 1.

Taula 1. Ocupació total a la província de Barcelona

Any	Milers de persones	Any	Milers de persones
1971	1.600,6	1981	1.435,0
1972	1.587,8	1982	1.361,2
1973	1.661,8	1983	1.349,1
1974	1.687,2	1984	1.282,0
1975	1.672,9	1985	1.293,1
1976	1.595,2	1986	1.372,4
1977	1.603,1	1987	1.465,8
1978	1.561,1	1988	1.496,4
1979	1.515,8	1989	1.599,1
1980	1.479,5	1990	1.657,2

Font: Evolució de l'EPA segons les publicacions i Anuaris del Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya.

La sèrie anterior evidencia que el punt més alt de l'ocupació a la província de Barcelona es va assolir el 1974 amb 1.687.200 persones, encara que entre 1971 i 1975 hi ha una estabilització al voltant de 1,6 milions de persones ocupades. Des de 1975 l'ocupació creix ininterrompudament fins al 1984 (1.282.000 persones), amb una pèrdua neta de 405.200 persones entre els mesos de desembre de 1974 i de 1984, equivalent en deu anys al 24% de la població ocupada. Al conjunt de Catalunya, la pèrdua neta va ser de 454.100 persones en el mateix període.

Malgrat la importància de les pèrdues de llocs de treball, el PIB de Catalunya va créixer en termes reals el 0,7% anual en el període 1979-85, si bé a nivells molt inferiors al conjunt espanyol, que ho va fer en un 1,4% anual. La producció terciària, especialment la lligada al turisme, i la millora de la productivitat industrial a una taxa acumulativa anual del 3,5% com a resultat de les inversions de renovació a la indústria van possibilitar que el PIB no es reduís (Banc de Bilbao 1988, pàg. 27). Com indica Trullén «s'assisteix a un canvi estructural que afecta la producció i que tindrà unes conseqüències clares en el desenvolupament econòmic i en el model d'utilització del territori» (Trullén, 1991).

L'evolució presentada de l'ocupació a la demarcació provincial de Barcelona és a grans trets la corresponent a la Regió Metropolitana perquè les quatre comarques no metropolitanes localitzaven el 8,8% de la població ocupada el 1975, i el 9,3% el 1986, segons els Padrons de Població.

Als efectes de la fiabilitat de la informació és important posar en relleu que les xifres dels Padrons d'Habitants són sensiblement coincidents amb la informació de l'Enquesta de Població Activa i que per tant es produeixen errors màxims del 3,5% en fer servir la informació padronal territorialitzada. Les diferències de les xifres de població ocupada a la demarcació provincial de Barcelona entre ambdues fonts d'informació van ser les que reflecteix la taula 2.

L'evolució sectorial de l'ocupació en els deu anys de crisi econòmica (1974-84) té algunes conseqüències

Taula 2. Població ocupada a la província de Barcelona (milions de persones)

	Cens i padrons	EPA	Infravaloració padronal
1974	—	1.687,2	—
1975	1.614,6	1.672,9	58,3 (3,5%)
1981	1.400,6 ¹	1.435,0	34,4 (2,4%)
1984	—	1.282,0	—
1985	—	1.293,1	—
1986	1.354,0 ¹	1.372,4	18,4 (1,3%)

¹ Població ocupada resident referida al mes de març de cada any.

territorials importants derivades principalment de l'evolució diferencial de la indústria i el sector terciari. Així, mentre que la indústria perdia 253.600 llocs de treball (32% de l'ocupació industrial de l'any 1974 a la província de Barcelona) i la construcció 88.700 llocs de treball (52% del nivell de deu anys enrera), el sector dels serveis es mantenia estabilitzat amb només una pèrdua del 4% (26.800 persones) d'un total de 661.200 llocs de treball, el 1974 (taula 3).

Els canvis de l'estructura econòmica durant la crisi tant en termes sectorials com territorials ho van ser per l'efecte conjunt de les relocalitzacions, els tancaments i la nova creació d'empreses; per aquesta raó el sector terciari passa a ser el principal sector d'ocupació a l'àmbit de la província de Barcelona a l'any 1979 perquè el ritme de pèrdues d'ocupació

industrial supera l'estabilitat de l'ocupació terciària. Molts dels efectes sectorials i territorials de la crisi han estat exposats en diferents treballs (Trullén, 1991; Perallada, 1990; Ferrer i Nel·lo, 1991). Convé retenir-ne les més importants per contrastar-les amb l'evolució econòmica recent. Les dades disponibles que es faran servir aquí són les corresponents als Padrons de Població de 1975 i 1986 perquè tenen desagregació territorial, malgrat el desfament màxim d'un any i dos mesos amb els anys de canvi de conjuntura de 1975 i 1985.

Si bé les pèrdues d'ocupació entre els dos anys extrems de la crisi van ser de 405.200 persones a la província de Barcelona segons l'Enquesta de Població Activa, en el període interpadronal les pèrdues només són de 255.800. La diferència és tant per l'efecte de la creació d'ocupació de la segona meitat de 1986 com per la infravaloració del Padró de 1975 respecte de la EPA d'aquest any (58.200 persones).

Una primera conclusió de la informació disponible és que durant la crisi es produeix una desconcentració limitada de la Regió Metropolitana respecte del conjunt de Catalunya (taules 4 i 5). La proporció de l'ocupació de la província de Barcelona es redueix en 3,1 punts percentuals (del 77,4% el 1974, al 74,3% el 1984) i les quatre comarques no metropolitanes guanyen un punt dins la demarcació provincial entre 1975 i 1986. Aquest canvis, quantitativament limitats en relació amb les dimensions del conjunt de Catalunya, són l'efecte combinat de les pèrdues d'ocupació a la

Taula 3. Evolució 1974-84 de la població ocupada per grans sectors econòmics a la demarcació provincial de Barcelona, en milers de persones, segons l'Enquesta de Població Activa del quart trimestre de cada any

Sectors	1974	Percentatge	1984	Percentatge	1974-84	
					Persones	Percentatge
Agricultura	59,0	3	22,9	2	-36,1	(-61)
Indústria	795,3	47	541,7	42	-253,6	(-32)
Construcció	171,7	10	83,0	6	-88,7	(-52)
Serveis	661,2	40	634,4	50	-26,8	(-4)
Total	1.687,2	100	1.282,0	100	-405,2	(-24)

Font: Enquesta de Població Activa del quart trimestre de cada any.

Taula 4. Proporció d'ocupació a la província de Barcelona respecte a l'ocupació de Catalunya, segons l'Enquesta de Població Activa

Any	Percentatge	Any	Percentatge
1971	77,7	1981	75,3
1972	77,2	1982	74,5
1973	77,3	1983	74,7
1974	77,4	1984	74,3
1975	77,0	1985	74,2
1976	75,4	1986	74,7
1977	76,2	1987	75,5
1978	75,8	1988	75,0
1979	75,2	1989	75,7
1980	76,2	1990	75,6

Font: Enquesta de població activa.

Regió Metropolitana de Barcelona i a les comarques interiors, d'una part, i els creixements nets a quatre comarques de Girona, a la Vall d'Aran i a quatre comarques de Tarragona per indústria, segona residència, turisme i construcció, d'altra. Quan es consideren els anys padronals de 1975 i 1986, la desconcentració de la província de Barcelona es limita a 2,3 punts percentuals.

Una segona conseqüència de la crisi és en relació amb les dimensions d'activitat de la ciutat central. Barcelona arriba al final de la crisi amb unes pèrdues netes en deu anys de 169.900 llocs de treball i de 153.700 persones ocupades residents, segons els Padrons de Població. Aquestes pèrdues s'acumulen a les dels altres municipis del continu urbà fins assolir els 216.100 llocs de treball i les 227.700 persones ocupades residents equivalents al 22% i 23%, respectivament, de les dimensions de deu anys enrera.

Barcelona i el continu perden més de quatre punts percentuals del pes de llocs de treball i de població ocupada resident de la província de Barcelona. La desconcentració o augment de la proporció relativa dels altres agregats territorials és el resultat de ritmes de pèrdues molt inferiors als de Barcelona i

fins i tot de creixements nets de residència a la primera corona (taules 5 i 6).

La descentralització de Barcelona i el continu és residencial i d'activitat econòmica, simultàniament, i en quanties netes similars. Això no vol dir que necessàriament coincideixin en les mateixes persones, com es comprova amb la informació de mobilitat obligada. La pèrdua de pes de la ciutat central en termes d'ocupació ho és per l'efecte combinat de les destruccions d'ocupació, d'una part, i dels trasllats o creació d'ocupació, d'una altra. Els fluxos nets es poden estimar assumint que la proporció de destruccions netes va ser de la mateixa intensitat a tots els àmbits territorials i obtenir per diferència amb el canvi total els trasllats o creació d'ocupació o residència. Aquesta hipòtesi és plausible perquè les pèrdues netes van ser del 15,4% a Catalunya (Capellades, 1989).

Els resultats expressen bàsicament que el continu de Barcelona va perdre 161.000 llocs de treball per destrucció (a la proporció mitjana provincial del 15,9%), 55.000 llocs de treball per trasllats i 66.000 persones amb ocupació que van canviar de residència dins de la província de Barcelona. La primera i la segona corona van rebre volums equivalents de trasllats que representen una major proporció de les dimensions inicials a la primera corona que a la segona. Les estimacions desagregades, en nombre de persones ocupades i llocs de treball, van ser les que s'expressen a la taula 7.

Les hipòtesis anteriors són vàlides si la destrucció de llocs de treball hagués estat uniforme a totes les corones. Una conclusió addicional dels processos de destrucció i relocalització de llocs de treball i de residents és el comportament diferencial dels diferents àmbits més en funció dels tipus de teixit industrial preexistent o de l'atracció de l'habitatge de qualitat i unifamiliar que de la distància que expressen les «corones». Així destaca el creixement del Baix Maresme a la primera corona (22,4% en deu anys per nou residents amb ocupació i només 12,7% per llocs de treball) al costat de les pèrdues d'activitat de Sabadell-Terrassa (segona corona del Vallès Occidental), del 18,4%, que coexisteixen amb un creixe-

Taula 5. Distribució per corones i comarques dels llocs de treball localitzats a la província de Barcelona, segons els Padrons d'Habitants de 1975 i 1986 (en milers de persones)

Àmbits	1975	Percentatge	1986	Percentatge	Diferència		D ¹
					1975-86	Percentatge	
Barcelona	796,8	49,4	626,9	46,2	(169,9)	-21,3	0,9
Resta del continu	215,7	13,4	169,5	12,5	(46,2)	-21,4	0,9
Continu urbà	1.012,5	62,8	796,4	58,7	(216,1)	-21,3	0,9
Baix Llobregat/ 1 ^a corona	59,7	3,7	52,4	3,9	(7,3)	-12,2	1,0
Maresme/ 1 ^a corona	13,1	0,8	14,7	1,1	1,7	12,7	1,3
Vallès Occidental/ 1 ^a corona	46,7	2,9	40,6	3,0	(6,1)	-13,1	1,0
Vallès Oriental/ 1 ^a corona	37,5	2,3	39,5	2,9	2,1	5,5	1,3
1 ^a corona	156,9	9,7	147,2	10,9	(9,7)	-6,2	1,1
Baix Llobregat/ 2 ^a corona	19,4	1,2	19,2	1,4	(0,3)	-1,4	1,2
Maresme/ 2 ^a corona	62,4	3,9	62,1	4,6	(0,3)	-0,5	1,2
Vallès Occidental/ 2 ^a corona	136,9	8,5	112,2	8,3	(24,7)	-18,1	1,0
Vallès Oriental/ 2 ^a corona	39,8	2,5	44,1	3,2	4,2	10,6	1,3
Alt Penedès	21,3	1,3	20,2	1,5	(1,1)	-5,0	1,1
Garraf	20,5	1,3	20,4	1,5	(0,1)	-0,5	1,2
2 ^a corona	300,4	18,6	278,2	20,5	(22,2)	-7,4	1,1
Osona	41,0	2,5	41,6	3,1	0,6	1,6	1,2
Anoia	28,0	1,7	26,3	1,9	(1,7)	-6,1	1,1
Bages	55,8	3,5	53,8	4,0	(2,0)	-3,5	1,1
Berguedà	8,1	1,1	13,2	1,0	(4,9)	-26,9	0,9
Resta de la província	142,9	8,9	135,0	9,9	(7,9)	-5,5	1,1
Total de la província de Barcelona ²	1.612,7	100,0	1.356,8	100,0	(255,9)	-15,9	1,0

¹ Quocient del percentatge de participació de cada àmbit a la província el 1986 respecte del mateix percentatge de 1975 (indicador de descentralització).

² El total de població ocupada a les comarques de Barcelona és d'1.721.700, el 1975, i d'1.389.100, el 1986 (Capellades, 1989).

Font: Generalitat de Catalunya (1978-1988).
Corporació Metropolitana de Barcelona (1983).

ment d'ocupats residents del 17,2% a l'entorn de Granollers o municipis del Vallès Oriental de la segona corona.

Els diferents ritmes de creixement i reducció entre la població ocupada resident i els llocs de treball localitzats tant per corones com per àmbits específics ja

apunta a una última conseqüència territorial dels deu anys de crisi, que és l'augment de la mobilitat diària residència-treball. Les xifres disponibles (Clusa i Jané 1988) indiquen que el nombre de persones que treballava en un municipi diferent del de residència va augmentar a totes les comarques de la demarcació provincial de Barcelona en valors absoluts entre el

Taula 6. Distribució per corones i comarques de la població ocupada resident a la província de Barcelona, segons els Padrons d'Habitants de 1975 i 1986 (en milers de persones)

Àmbits	1975	Percentatge	1986	Percentatge	Diferència		D1
					1975-86	Percentatge	
Barcelona	674,7	41,8	521,0	38,5	(153,7)	-22,8	0,9
Resta del continu	329,9	20,4	255,9	18,9	(74,0)	-22,4	0,9
Continu urbà	1.004,6	62,2	776,9	57,4	(227,7)	-22,7	0,9
Baix Llobregat/ 1ª corona	73,4	4,5	68,0	5,0	(5,4)	-7,4	1,1
Maresme/ 1ª corona	17,2	1,1	21,0	1,6	3,8	22,0	1,5
Vallès Occidental/ 1ª corona	49,1	3,0	52,0	3,8	3,0	6,0	1,3
Vallès Oriental/ 1ª corona	32,7	2,0	33,2	2,5	0,5	1,7	1,2
1ª corona	172,3	10,7	174,2	12,9	1,9	1,1	1,2
Baix Llobregat/ 2ª corona	16,4	1,0	16,3	1,2	(0,1)	-0,8	1,2
Maresme/ 2ª corona	62,6	3,9	63,9	4,7	1,3	2,1	1,2
Vallès Occidental/ 2ª corona	134,6	8,3	109,9	8,1	(24,8)	-18,4	1,0
Vallès Oriental/ 2ª corona	38,5	2,4	45,2	3,3	6,6	17,2	1,4
Alt Penedès	21,3	1,3	20,7	1,5	(0,6)	-2,8	1,2
Garraf	20,7	1,3	21,1	1,6	0,4	1,9	1,2
2ª corona	294,2	18,2	277,0	20,5	(17,2)	-5,8	1,1
Osona	40,6	2,5	40,7	3,0	0,1	0,2	1,2
Anoia	27,9	1,7	25,2	1,9	(2,7)	-9,7	1,1
Bages	57,8	3,6	47,0	3,5	(10,8)	-18,7	1,0
Berguedà	17,2	1,1	13,0	1,0	(4,2)	-24,4	0,9
Resta de la província	143,5	8,9	125,9	9,3	(17,6)	-12,3	1,0
Total de la província de Barcelona ²	1.614,6	100,0	1.354,0	100,0	(260,6)	-16,1	1,0

¹ Quocient del percentatge de participació de cada àmbit a la província el 1986 respecte del mateix percentatge de 1975 (indicador de descentralització).

² El total de població ocupada a les comarques de Barcelona és d'1.721.700, el 1975, i d'1.389.100, el 1986 (Capellades, 1989).

Fonts: Generalitat de Catalunya (1978 i 1983).
Corporació Metropolitana de Barcelona (1983).

1975 i el 1986, amb l'excepció del Barcelonès i el Baix Llobregat, malgrat les pèrdues de 255.800 llocs de treball del període considerat.

Globalment, aquest indicador va augmentar un 2,8% en valors en deu anys en el conjunt de la província de Barcelona. Els valors de la proporció de població ocupada resident que treballava en un municipi diferent

del de residència respecte del total de la població ocupada resident a les comarques metropolitanes va des del 27% al Barcelonès i el Garraf fins al 55% al Baix Llobregat. L'evolució desagregada va ser la que refereix la taula 8.

Durant la crisi es va consolidar, de fet, la Regió Metropolitana com a mercat de treball i com a mercat

Taula 7. Pèrdua de llocs de treball a la província de Barcelona

Àmbit territorial	Destruccions de llocs de treball (hipòtesi 15,9%)	Trasllat de llocs de treball	Pèrdues netes de llocs de treball	Trasllats de residents ocupats
Barcelona	-127.000	-43.000	-170.000	-45.000
Resta del continu	-34.000	-12.000	-46.000	-21.000
1ª corona	-25.000	15.000	-10.000	30.000
2ª corona	-48.000	26.000	-22.000	31.000
Província de la RMB	-22.000	14.000	-8.000	5.000
Total	-256.000	0	-256.000	0

de residència amb canvis importants en les localitzacions dels llocs de treball i de la residència que van fer menys equilibrats els diferents àmbits territorials interiors de la Regió Metropolitana. El fet que al municipi de Barcelona es perdessin més llocs de treball que residents amb ocupació (169.900 respecte de 153.700) sembla apuntar a tendències específiques que cal contrastar amb els canvis recents.

Taula 8. Població ocupada a Catalunya que treballa en un municipi diferent de la residència

Àmbit territorial	1975 (percentatge)	1986 (percentatge)
Barcelonès	24	27
Baix Llobregat	49	55
Maresme	20	32
Vallès Occidental	22	34
Vallès Oriental	35	43
Garraf	16	27
Alt Penedès	20	28
Total de la província de Barcelona	26	32
Catalunya	27 ¹	30

¹ Any 1981.

4. La recuperació dels nivells d'ocupació anteriors a la crisi als sis anys del canvi de conjuntura

Tots els indicadors econòmics disponibles expressen el creixement econòmic recent que ha tingut Catalunya en els contextos espanyol i europeu. El Producte Interior Brut de Catalunya ha crescut el 31,2% en termes reals en els últims set anys de recuperació econòmica (taula 9), seguint una evolució similar a l'espanyola. Altres indicadors d'aquesta evolució segons el Programa de Desenvolupament Econòmic de Catalunya ha estat presentats més amunt.

Taula 9. Evolució del Producte Interior Brut a Catalunya i Espanya en el període 1985-91 en valors reals¹

	PIB/Catalunya (percentatge)	PIB/Espanya (percentatge)
1985	0,4	2,3
1986	3,2	3,0
1987	6,1	5,7
1988	5,4	5,3
1989	6,0	5,0
1990	4,3	3,7
1991 (p)	2,4	3,0
1984-91	31,2	31,5

¹ Creixements de cada any respecte de l'any anterior
Font: Generalitat de Catalunya, 1991, pàg. 17.

Taula 10. Evolució 1984-90 de l'ocupació de la demarcació provincial de Barcelona, segons l'Enquesta de la Població Activa per sectors d'activitat (en milers de persones)¹

Sectors	1984	Percentatge	1990	Percentatge	Diferència	
					1984-90	Percentatge
Agricultura	22,9	2	15,6	1	-7,3	-32
Indústria	541,7	42	644,1	39	102,4	19
Construcció	83,0	6	125,2	8	42,2	51
Serveis	634,4	50	872,3	52	237,9	38
Total	1.282,0	100	1.657,2	100	375,2	29

Font: Anuaris Estadístics de Catalunya.

El mateix programa econòmic resumeix amb claredat, altra vegada, les principals causes i conseqüències del procés de creixement:

«La crisi industrial que va patir l'economia catalana va impulsar un seguit de transformacions que van derivar en el sorgiment de nous productes i canvis en els processos de producció gràcies a la incorporació de noves tecnologies. El procés d'expansió de l'economia (...) s'ha assentat sobre la base de la recuperació de la inversió i sobre la recuperació de les taxes d'excedent empresarial que l'han possibilitada (...). Entre el 1985 i el 1987 es va registrar un important creixement de l'activitat sense augmentar notablement ni la inversió ni l'ocupació (...). A partir de 1987 s'intensifica la inversió empresarial i creix notablement l'ocupació (...). La inversió estrangera directa ha anat adquirint un protagonisme creixent (...). Catalunya ha rebut el 26,3% de la inversió estrangera directa del període 1985-90 (a Espanya), el 58% va tenir com a destinació el sector industrial, mentre que el sector serveis va representar el 38,6%» (PDE, 1991, pàgs. 19-20).

En sis anys, desde el canvi de conjuntura del 1984² fins al 1990, es recuperen 375.200 llocs de treball

² A la sèrie d'ocupació corregida amb el canvi de criteris metodològics de l'INE de l'any 1988, el punt d'ocupació més baix és el 1985 amb unes 18.000 persones ocupades menys que el 1984 (PDE 1991, pàg. 22). Amb els criteris emprats fins al 1988 es produeix un augment de l'ocupació de 17.000 persones al llarg de l'any 1985 a Catalunya.

a la província de Barcelona (taula 10), que és una quantia similar a les pèrdues durant la crisi en els deu anys anteriors. Una diferència important respecte del començament de la crisi és el manteniment d'una important bossa d'atur (321.500 persones a Catalunya —COCIN 1991—) perquè la nova activitat no ha pogut generar ocupació suficient per a absorbir la totalitat dels efectius que s'han incorporat al mercat de treball en els últims anys.

La informació es continua presentant referida a la província de Barcelona perquè són les dimensions més semblants a les de la Regió Metropolitana a falta d'altres informacions més desagregades. El creixement de l'ocupació al conjunt de Catalunya en el

Taula 11. Avaluació 1984-1990 i ocupació per sectors d'activitat a la demarcació provincial de Barcelona segons l'Enquesta de Població Activa (en milers de persones)

	Agricul- tura	Indús- tria	Construc- ció	Serveis	Total
1974	59,0	815,2	171,7	661,2	1.687,2
1984	22,9	541,7	83,0	634,4	1.282,0
1985	27,9	535,8	76,0	653,4	1.293,1
1986	26,3	540,2	81,3	724,6	1.372,4
1987	24,1	580,8	103,3	757,6	1.465,8
1988	17,3	582,0	110,4	786,7	1.496,4
1989	19,5	624,8	119,7	835,1	1.599,1
1990	15,6	644,1	125,2	872,3	1.657,2

període de referència va ser de 467.500 persones equivalents al 26% de les dimensions de 1984.

El creixement global del 29% de l'ocupació en el període 1984-90 a la província de Barcelona és el resultat dels creixements diferencials a la indústria (19%), als serveis (38%) i a la construcció (51%), que fan continuar el procés de terciarització de l'economia, amb un 52% de l'ocupació total en el sector de serveis. A diferència però dels anys de crisi, l'augment de la terciarització és el resultat de ritmes positius en els altres sectors d'activitat amb excepció de l'agricultura encara que ni la indústria ni la construcció recuperen els nivells d'ocupació de l'any 1974 (taula 11).

Les referències internacionals permeten suposar que el procés de terciarització és encara limitat en comparar-lo per exemple amb el 58% d'Itàlia i el 63% de mitjana als països de l'OECD (Comunidad de Madrid, 1991).

La distribució territorial no sembla que hagi alterat de forma rellevant el pes relatiu de la demarcació provincial de Barcelona respecte del conjunt de Catalunya (taula 12). Acceptant l'equivalència entre Regió Metropolitana i província de Barcelona, l'ocupació total s'hauria descentralitzat fora de la Regió Metropolitana en 2,4 punts percentuals, com a màxim, des del començament de la crisi, i seria equivalent a tot estirar a uns 40.000 llocs de treball en un conjunt de prop d'1.700.000 persones.

Taula 12. Evolució de pes de l'ocupació a la província de Barcelona en el conjunt de Catalunya, segons l'EPA (en percentatge)

	Agricul- tura	Indús- tria	Construc- ció	Serveis	Total
1974	31,2	86,7	73,5	78,8	77,4
1984	19,7	84,2	64,3	75,9	74,3
1986	25,6	81,4	63,2	77,0	74,7
1988	18,8	82,2	67,1	76,3	75,0
1990	18,9	83,2	65,7	76,2	75,6

L'únic sector amb una descentralització rellevant des de 1974 a la província de Barcelona ha estat la construcció (del 73,5% el 1974 al 65,7% el 1990), i aquest canvi està especialment condicionat fora de la Regió Metropolitana pels creixements de la segona residència i el turisme, al costat del creixement de l'obra pública a l'entorn de Barcelona per les obres infraestructurals lligades als Jocs Olímpics i a la recuperació dels dèficit estructurals. Dos o tres punts percentuals de descentralització en quinze anys a la distribució de la indústria i els serveis permeten parlar d'estabilitat del model territorial de l'aglomeració metropolitana tant al llarg de la crisi com durant la represa a Catalunya.

Els canvis territorials més importants a Catalunya, des del punt de vista del pes relatiu de la localització de l'activitat, s'han produït a l'interior de l'aglomeració metropolitana, sense augments demogràfics globals resultants d'immigració. Les dimensions de les diferents corones metropolitanes (taula 13) sobre les quals es basarà l'exercici sobre les dinàmiques sectorials corresponen a les úniques disponibles del Padró d'Habitants de 1986.

5. La revalorització industrial de la primera corona metropolitana durant la represa econòmica

La informació disponible sobre ocupació industrial presenta algunes divergències segons les tres fons d'informació (EPA, Padró i Seguretat Social) que afecten les conclusions. Totes tres fonts són necessàries per estimar la distribució territorial de l'ocupació a l'any 1990: el Padró de 1976 per a la desagregació territorial, l'EPA per a les províncies i quatre sectors per a la sèrie any per any i la Seguretat Social per a la desagregació sectorial. Les dades del Cens de 1991 resoldran en gran part les tres necessitats alhora sobre la desagregació temporal, sectorial i territorial.

L'EPA ofereix els resultats per al sector industrial que reflecteix la taula 14.

El Padró d'Habitants referit al mes d'abril ofereix dos resultats per sectors d'activitat en funció de la

Taula 13. Distribució dels llocs de treball localitzats a Catalunya segons el Padró d'Habitants de 1986 (mes d'abril), per àmbits territorials i sectors d'activitat (en milers de persones)

Àmbits	Agricultura			Indústria			Construcció			Serveis			Total			Població de dret		
	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Llocs	Percentatge	Llocs de treball
Barcelona	1,8	1,8	195,8	27,1	24,0	22,6	405,2	44,5	626,8	34,1	1.701.812	28,5						
Resta del continu	1,3	1,3	82,0	11,3	5,8	5,4	80,4	8,8	169,5	9,2	956.265	16,0						
1ª corona	3,2	3,2	80,6	11,1	7,9	7,4	55,5	6,1	147,2	8,0	626.898	10,5						
2ª corona	10,1	10,2	137,6	19,0	16,8	15,9	113,7	12,5	278,3	15,1	944.552	15,8						
Regió Metropolitana	16,5	16,6	496,0	68,6	54,5	51,3	654,8	71,9	1.221,8	66,4	4.229.527	70,7						
Resta de Catalunya	82,9	83,4	226,8	31,4	51,8	48,7	255,8	28,1	617,2	33,6	1.749.111	29,3						
Total de Catalunya	99,3	100	722,8	100	106,3	100	910,6	100	1.839,0	100	5.978.638	100						

1 Amb distribució proporcional dels efectius per als quals «no hi consta» el sector d'activitat.

Font: Padró d'Habitants de 1986 i elaboracions posteriors per la Mancomunitat de Municipis de l'Àrea metropolitana de Barcelona (llocs de treball per sectors i municipis).

Taula 14. Ocupació a Catalunya segons l'EPA (en milers de persones)

	1984	1985	1986	1990
Provincia de Barcelona	54,7	535,8	540,2	644,1
Catalunya	643,4	650,0	663,4	774,6

Font: Padró d'Habitants de 1986 i elaboracions posteriors per la Mancomunitat de Municipis de l'Àrea metropolitana de Barcelona (llocs de treball per sectors i municipis).

distribució del contingent dels qui «no consta sector», que representen al voltant del 9% de la població ocupada. La distribució proporcional d'aquest contingent en relació amb les dimensions de cada sector ofereix una sobredimensió de l'ocupació industrial en comparar-la amb la informació d'altres fonts i no es disposa d'indicadors que justifiquin una assignació diferent. El resultats per a 1986 són els que detalla la taula 15.

Taula 15. Ocupació industrial a Catalunya segons el Padró d'Habitants

	Província de Barcelona	Catalunya
1986 (amb els «no consta»)	546,8	722,8
1986 (sense els «no consta»)	482,6	632,2

La informació de la Seguretat Social es refereix a Catalunya, segons el *Boletín de Estadística y Coyuntura* de la COCIN, i inclou només els afiliats al règim general, amb un total de 589.200 persones al mes de desembre de 1985.

La dinàmica de l'ocupació industrial s'ha de basar en les llicències industrials o inscripcions al Registre Industrial del període 1988-1990, perquè correspon

Taula 16. Dinàmica de l'ocupació industrial

Àmbits	Llocs de treball		Valor de les inversions territorials	
	1988-90	Percentatge	Milions pessetes	Percentatge
Barcelona	7.097	13	24.810	11
Resta del continu	7.330	14	26.656	12
1ª corona	10.703	20	39.412	18
2ª corona	13.650	26	49.284	22
Resta de Catalunya	14.447	27	82.302	37
Total de Catalunya	53.227	100	222.464	100

al període amb informació elaborada per comarques i municipis (Mancomunitat de Municipis de l'Àrea metropolitana de Barcelona, 1992). La distribució territorial de creixement dels tres últims anys del període estudiat es pot veure a la taula 16.

Les diferències entre les participacions dels diferents àmbits territorials segons les llocs de treball creats o el volum d'inversió posen de relleu l'heterogeneïtat del tipus d'activitat. De fet es produeix una influència decisiva de les noves inversions a la indústria química de Tarragona, que requereix un volum d'inversió per lloc de treball molt superior a la resta de sectors. Les inversions a la Regió Metropolitana són de l'ordre de 3,4-3,6 milions de pessetes (en valors corrents de cada any) per lloc de treball mentre que fora de la Regió Metropolitana arriben fins als 5,7 milions de pessetes per lloc de treball.

Taula 17. Comparació dels percentatges de participació de cada àmbit territorial entre variables de localització industrial

Àmbits	1	2	3
Barcelona	0,4	0,5	0,4
Resta del continu	1,5	1,2	1,1
1ª corona	2,5	1,8	1,6
2ª corona	1,7	1,3	1,2
Resta de Catalunya	0,8	0,9	1,2

- ¹ Percentatge de nous llocs de treball industrials 1988-90/ Percentatge de llocs de treball totals 1986.
- ² Percentatge de nous llocs de treball industrials 1988-90/ Percentatge de llocs de treball industrials 1986.
- ³ Percentatge d'inversions industrials 1980-90 / Percentatge de llocs de treball industrials 1986.

Tots els indicadors apunten a una important descentralització de la dinàmica de la localització industrial dins la Regió Metropolitana en relació amb la distribució territorial de la localització industrial de l'any 1986. És remarcable la revalorització de la primera corona per l'efecte dels nous desenvolupaments industrials al costat del tercer cinturó. En aquesta dinàmica està

afavorida per la incentivació derivada de la declaració de Zona d'Urgent Reindustrialització (ZUR) a un conjunt de municipis i polígons industrials de la Regió Metropolitana (Guinjoan i Hernández, 1989) i a la vegada per les actuacions en polígons industrials de la Corporació Metropolitana de Barcelona i l'Institut Català del Sòl.

Els projectes aprovats per la ZUR de Barcelona (delimitada pel R.D. 914/1985 de 8 de maig) fins al mes de desembre del 1988 assoleixen els 82.426 milions de pessetes corrents i la creació de 5.860 llocs de treball amb una participació de capital estranger del 43%. És previsible que una part d'aquests projectes demanessin llicència industrial en el període 1988-90; en qualsevol cas es tracta de «nous productes, nous processos i nous enfocaments de mercat» (Guinjoan i Hernández, 1989, pàg. 53) amb instal·lacions localitzades a l'entorn de Barcelona i que previsiblement han arrossegat noves inversions. Aquesta dinàmica modifica la situació anterior de destrucció de llocs de treball. La majoria dels municipis qualificats com a ZUR són de la primera corona amb les excepcions de Terrassa, Sabadell i Palau de Plegamans de la segona corona considerada aquí.

La Regió Metropolitana augmenta la centralització en el context de Catalunya per llocs de treball i la disminueix per volum d'inversió. Aquests resultats diferents indiquen, de fet, que la posició relativa de la Regió Metropolitana no s'ha modificat substancialment durant els anys de reindustrialització.

L'estimació de la distribució territorial de l'ocupació industrial als sis anys de represa econòmica s'ha de basar en el Padró d'Habitants del 1986. El Padró, però, està sobrevalorat en 72.800 llocs de treball respecte de l'Enquesta de Població Activa al mes de desembre del 1985. D'altra banda, el creixement 1988-90 segons el Registre (53.227 llocs de treball) està infravalorat en un 27% respecte del creixement del mateix període (72.900 llocs de treball). El creixement del període 1986-1990, basat el primer en el Padró i el segon en l'EPA només ofereix un increment de 51.800 llocs de treball per al conjunt de

Catalunya, per sota de l'increment de tres anys segons el Registre. I finalment, dins dels aspectes de divergències de les fonts d'informació s'ha d'esmentar les diferències entre la inversió mitjana per lloc de treball de 4,2 milions de pessetes que es deriva de les dades del Registre Industrial i la de 14,1 milions de pessetes per lloc de treball dels expedients que han demanat acollir-se als beneficis de la ZUR de Barcelona (Guinjoan, 1989), i que no sembla que s'hagi d'atribuir només a la intensitat de capital de les empreses que se solen localitzar prop de Barcelona.

L'estimació de la taula 18, referida al 1990, dona més fiabilitat a l'EPA de 1990 per a l'ocupació industrial total i incrementa la distribució territorial segons el padró amb el 97,4% dels creixements segons el registre.

Taula 18. Estimació de la distribució territorial de l'ocupació industrial (en milers de persones)

Àmbits	1986	1990	Diferència	
			1986-90	Percentatge 1986-90
Barcelona	195,8	202,7	6,9	3,5
Resta del continu	82,0	89,1	7,1	8,7
1ª corona	80,6	91,0	10,4	12,9
2ª corona	137,6	150,9	13,3	9,7
Resta de Catalunya	226,8	240,9	14,1	6,2
Total de Catalunya	722,8	774,6	51,8	7,2

Malgrat que els creixements obtinguts tenen només un caràcter relatiu de cada àmbit territorial respecte dels altres per a fer coincidir l'ocupació total de Catalunya del 1990 amb els valors de l'Enquesta de Població Activa, donen una imatge general de la distribució territorial del creixement industrial post-crisi. Es tracta d'un creixement que no ha modificat el pes relatiu dels centres industrials de Catalunya i que dins de la Regió Metropolitana accentua el procés de descentralització industrial cap a la primera i segones corones des del continu que ja havia començat amb la crisi del 1974-84. Els municipis i

sistemes urbans de la segona corona semblen encara poc potents per afavorir una descentralització més intensa, especialment després de l'ajuda de la ZUR que ha tingut la primera corona.

La reindustrialització de després de la crisi ho ha estat amb un creixement important de l'ocupació, malgrat que hi ha divergències estadístiques respecte de la magnitud d'aquest creixement (12,5% en cinc anys segons la Seguretat Social—taula 19—, 19,2% en sis anys segons l'EPA o del 7,2% en cinc anys d'acord amb el Padró d'Habitants i l'EPA). Els creixements sectorials, generalitzats amb l'excepció del sector tèxtil, segurament han condicionat el manteniment de la centralitat industrial de la Regió Metropolitana, que té una estructura sectorial molt diversificada.

Taula 19. Evolució 1985-90 dels afiliats al règim general de la Seguretat Social a Catalunya per branques d'activitat industrial (en milers de persones)

Sector	1985	1990	Percentatge 1985-90
Alimentació	53,6	62,5	16,5
Tèxtil	98,8	86,5	-12,5
Pell i confecció	36,8	46,3	25,8
Fusta i suro	25,0	30,4	21,7
Paper i arts gràfiques	37,9	51,0	34,4
Químic	81,9	93,7	14,4
Material de construcció	24,7	27,2	10,0
Siderometal·lúrgic	200,8	236,9	17,9
Altres indústries	29,6	28,7	-2,9
Total indústria	589,2	663,1	12,5 ¹

¹ Creixement 1985-90 segons l'EPA: 19,2%
Font: COCIN 1988 i 1991.

Queda pendent per a futurs estudis la verificació de moltes hipòtesis sobre les característiques de la dinàmica industrial recent en relació amb els canvis que es van produir durant la crisi de l'anomenat «sistema funcional territorial» (Trullén i altres, 1989). En especial, les hipòtesis referides a l'especialització de Barcelona en els sectors industrials de major

creixement (i expulsió dels de creixement menor cap a la primera i segona corones metropolitanes) i al manteniment de la dinàmica de «districtes industrials» en els entorns de Mataró, Sabadell, Terrassa, Granollers i Martorell «com a conseqüència bàsicament de la reestructuració de la indústria de l'automòbil», (Parellada, 1990, pàg. 382), que afavoreix una dinàmica pròpia amb molta independència del conjunt de l'aglomeració metropolitana.

La forta dinàmica dels polígons industrials de nova urbanització de qualitat pròxims al tercer cinturó a Rubí, Sant Cugat, Barberà del Vallès, Cerdanyola i Mollet o els de Palau de Plegamans i Granollers amb planta industrial «gran» fan suposar que el factor d'oferta de sòl urbanitzat ha estat un element determinant de la localització. La influència d'aquests condicionants demana altra vegada la verificació de la hipòtesi de si el creixement recent ha integrat més el sistema econòmic metropolità (Carazzi, 1988) i ha contrarestat la força dels «districtes industrials» intrametropolitans durant la crisi amb l'augment de l'organització difusa de la producció en empreses de petites dimensions (Ybarra, 1991) o amb «les externalitats positives que afecten les funcions de producció de les empreses, aconseguint rendiments creixents sense augmentar la grandària de les plantes industrials» (Parellada, 1990, pàg. 382).

Una característica addicional del recent creixement industrial és l'augment del consum de sòl. Encara que no es disposa d'informació completa sobre aquest fenomen a Barcelona s'ha de concloure a la vista de la recent ocupació dels polígons industrials que les instal·lacions que van quedar infrutilitzades durant la crisi han estat insuficients per localitzar un creixement equivalent a una tercera part o menys de les pèrdues d'ocupació del període 1975-84.

És previsible que les densitats d'ocupació de les noves plantes industrials es situïn al voltant dels 50 llocs de treball per Ha, que és el valor mitjà dels projectes acollits a la ZUR de Madrid (Comunidad de Madrid, 1990). Aquesta reducció des de valors de 100 i 150 llocs de treball per Ha (Clusa, 1981,

pàg. 40) d'abans i durant la crisi és el resultat d'una reindustrialització que comporta «nous productes, nous processos, nous enfocaments de mercat i entrada d'empreses estrangeres» (Guinjoan, 1989, pàg. 15).

6. El manteniment de la centralitat de Barcelona en el procés de terciarització de la base econòmica

El creixement de l'ocupació en el sector de serveis és responsable del 66% del creixement de l'ocupació total (467.500 llocs de treball) a Catalunya des del canvi de conjuntura de 1984 fins al 1990, que assoleix aquest any el 52% dels efectius laborals. Aquest creixement espectacular és una de les expressions quantitatives de la terciarització de la base econòmica i l'interès de la política territorial és conèixer amb quin grau de centralitat s'han produït aquests canvis quantitatius i qualitatius.

A diferència de la informació sobre ocupació industrial no es produeixen divergències especials en les xifres d'ocupació del sector terciari segons l'Enquesta de Població Activa, el Padró d'Habitants i l'afiliació a la Seguretat Social. El Padró d'Habitants presentava, amb la correcció proporcional dels efectius que no van especificar el sector d'activitat, la xifra de 910.600 persones per al conjunt de Catalunya al mes d'abril del 1986. Les xifres de l'Enquesta de Població Activa van tenir a la demarcació provincial de Barcelona i Catalunya l'evolució que assenyalava la taula 20.

L'any padronal de 1986 va ser especialment dinàmic en creació de nova ocupació (77.200 persones en el sector terciari de Catalunya) i per això les xifres del Padró estan a mig camí entre les xifres de l'EPA de

1985 i 1986, encara que més a prop de les de 1986. Per aquesta raó als efectes d'estimació de la distribució territorial de 1990 es faran servir els creixements 1986-1990 aplicats a la distribució padronal, amb el limitatiu de les xifres de 1990 de l'EPA (1.144.200 persones en el sector terciari).

La distribució territorial de l'ocupació al sector terciari a Catalunya (taula 13) presentava el 1986 una important centralitat al municipi de Barcelona, que amb el 28,5% de la població resident localitzava el 44,5% de l'ocupació. De fet, la centralitat del municipi de Barcelona ho és especialment per al conjunt de la Regió Metropolitana.

L'entorn metropolità de Barcelona localitzava 27,4% de l'ocupació terciària amb el 42,3% de la població resident, i en canvi el conjunt de la Regió Metropolitana amb el 70,7% de la població resident localitzava el 71,9% de l'ocupació terciària de Catalunya, el 1986. L'exportació de serveis del centre metropolità té importants conseqüències respecte de la mobilitat residència-treball, de la dotació de serveis privats i públics fora del centre metropolità i, com a resultat global, respecte de les bases tributàries que forneixen els ingressos dels ajuntaments.

La infradotació de serveis és més acusada lògicament en funció de la distància a la ciutat central. La relació entre la proporció de llocs de treball localitzats en el sector terciari i la proporció de població resident, que és de l'1,6 al municipi de Barcelona, es redueix al 0,6 a la resta del continu urbà i a la primera corona, per tornar a pujar a 0,8 a la segona corona de centres urbans més autònoms de Barcelona, però encara amb més proporció de població resident que d'ocupació terciària.

La informació sobre la dinàmica en el període comprès entre els mesos de desembre de 1986 i de 1990 en el sector terciari de Catalunya, procedeix de tres fonts que aporten resultats divergents. Són els següents:

- 21,6% segons l'EPA, que limita l'efecte del creixement al llarg de l'any 1986 (32,4% en el període 1985-90).

Taula 20. Ocupació del sector terciari segons l'EPA (en milers de persones)		
	Província de Barcelona	Catalunya
1984	634,4	835,9
1985	653,4	864,0
1986	724,6	941,2
1990	872,3	1.144,2

Taula 21. Evolució 1986-90 de les llicències fiscals comercials i de serveis a Catalunya per àmbits territorials

Comarca	Llicències comercials			Llicències de serveis			Total comerç i serveis		
	1986	1990	1986-90	1986	1990	1986-90	1986	1990	1986-90
			%			%			%
Barcelona	55.568	62.173	11,9	75.217	88.871	18,2	130.785	151.044	15,5
Resta del continu	19.391	19.113	-1,4	31.828	33.128	4,1	51.219	52.241	2,0
Continu urbà	74.959	81.286	8,4	107.045	121.999	14,0	182.004	203.285	11,7
Baix Llobregat/ 1ª corona	9.039	11.963	32,3	15.106	20.268	34,2	24.145	32.231	33,5
Maresme/ 1ª corona	2.433	2.752	13,1	3.166	3.456	9,2	5.599	6.208	10,9
Vallès Oriental/ 1ª corona	2.391	2.731	14,2	4.310	5.133	19,1	6.701	7.864	17,4
Vallès Occidental/ 1ª corona	5.174	5.832	12,7	8.158	9.672	18,6	13.332	15.504	16,3
Primera corona	19.037	23.278	22,3	30.740	38.529	25,3	49.777	61.807	24,2
Baix Llobregat/ 2ª corona	2.446	1.906	-22,1	2.650	2.910	9,8	5.096	4.816	-5,5
Maresme/ 2ª corona	6.782	7.334	8,1	10.506	11.248	7,1	17.288	18.582	7,5
Vallès Oriental/ 2ª corona	4.567	5.536	21,2	7.450	8.968	20,4	12.017	14.504	20,7
Vallès Occidental/ 2ª corona	10.978	11.894	8,3	17.852	19.450	9,0	28.830	31.344	8,7
Garraf	2.879	3.286	14,1	3.726	4.118	10,5	6.605	7.404	12,1
Alt Penedès	2.013	2.307	14,6	3.518	4.285	21,8	5.531	6.592	19,2
Segona corona	29.665	32.263	8,8	45.702	50.979	11,5	75.367	83.242	10,4
Regió Metropolitana	123.661	136.827	10,6	183.487	211.507	15,3	307.148	348.334	13,4
Resta província de Barcelona	11.606	12.807	10,3	19.437	21.087	8,5	31.043	33.894	9,2
Resta de Catalunya	48.440	54.197	11,9	91.101	89.725	-1,5	139.541	143.922	3,1
Total de Catalunya	183.707	203.831	11,0	294.025	322.319	9,6	477.732	526.150	10,1

Fonts: COCIN (1991), *Boletín de Estadística y Coyuntura*, núm. 161.

COCIN (1988), *Boletín de Estadística y Coyuntura*. 25 años 1963-1988.

— 42,0% segons l'afiliació al règim general de la Seguretat Social, que és el resultat dels creixements diferencials en el comerç (54%), l'hostaleria (47%), els serveis financers (26%) i la resta d'activitat terciària (38%).

— 10,1% segons el nombre de llicències fiscals comercials i de serveis (taula 21).

Malgrat que els tres resultats permeten sostenir la idea del fort creixement del sector terciari als sis anys de la represa econòmica, les diferències són nota-

bles. Són de difícil credibilitat els creixements procedents del règim general de la Seguretat Social que semblen afectats pel pas de població ocupada en règim d'autònoms al règim d'assalariats per la reducció de l'anomenada «organització flexible» de la producció.

Paradoxalment, l'única informació que permet estimar el creixement per àmbits territorials dins de la demarcació provincial de Barcelona és la referida a les llicències fiscals, la qual presenta els creixements mínims. Addicionalment s'ha de posar en relleu que

constitueix un indicador molt limitat perquè la declaració de la llicència no es correspon amb la grandària d'una instal·lació industrial o terciària. Aquesta constatació obligarà a contrastar el resultats obtinguts amb d'altres indicadors.

El creixement de les llicències fiscals per àmbits territorials expressa al menys els tres fenòmens següents:

- a) La importància del creixement de l'activitat terciària al municipi de Barcelona (16% en quatre anys respecte del 10% de Catalunya).
- b) La revalorització de la primera corona metropolitana, amb un creixement del 24% respecte de les dimensions de 1986, i que partint d'una situació de gran infradotació de serveis per la proximitat de Barcelona i per la renda dels residents, ha rebut l'efecte de polítiques territorials com la ZUR.
- c) El creixement diferencial de la Regió Metropolitana (13%) en relació amb les dimensions de Catalunya sense l'aglomeració metropolitana de Barcelona (3%), que expressaria, entre d'altres efectes i malgrat la intuïtiva infravaloració, que els efectes del turisme s'han limitat en els últims anys.

Acceptant les dimensions de 1990 corresponents a l'EPA, la primera estimació que es presenta es basa en la distribució total del creixement registrat en proporció directa a les dimensions de l'ocupació terciària localitzada a cada àmbit el 1986 i als ritmes de creixement de les llicències comercials i de serveis. El creixement de 233.600 persones entre l'EPA de 1990 i el Padró de 1986 presenta, segons els criteris anteriors, la següents distribució territorial en nombre de llocs de treball:

— Barcelona	127.900
— Resta del continu urbà	12.700
— Primera corona	21.600
— Segona corona	28.300
— Catalunya-Regió Metropolitana	43.100
Total 1986-90	233.600

L'estimació de la localització de l'ocupació terciària de 1990 indica que l'augment de la centralitat de la Regió Metropolitana en uns dos punts percentuals dins del conjunt de Catalunya es concentraria especialment al municipi de Barcelona. Els resultats en milers de persones són els de la taula 22.

Taula 22. Localització de l'ocupació terciària (en milers de persones)

	1986	Percentatge	1990	Percentatge
Barcelona	405,2	44,5	533,1	46,6
Resta del continu	80,4	8,8	93,1	8,1
Primera corona	55,5	6,1	77,1	6,7
Segona corona	113,7	12,5	142,0	12,4
Regió Metropolitana	654,8	71,9	845,3	73,8
Catalunya (sense la Regió Metropolitana)	255,8	28,1	298,9	26,2
Total de Catalunya	910,6	100	1.144,2	100

Els problemes de fiabilitat recomanen realitzar alguna estimació alternativa especialment referida al municipi de Barcelona. La primera es basa en la sèrie de població ocupada resident que publica *Barcelona Econòmica* des de 1990, extrapolada a partir dels resultats de l'EPA per la província i de les xifres d'atur al municipi. Encara que no hi ha necessàriament cap relació entre els canvis en l'ocupació dels residents i la dinàmica de localització de llocs de treball deguda a la mobilitat residència-treball, es pot suposar que es manté la relació que hi va haver el 1986 entre els valors d'aquestes dues variables (522.400 persones ocupades i 626.600 llocs de treball). Els resultats de l'ocupació total referits al quart trimestre de cada any són els assenyalats a la taula 23.

Segons l'estimació anterior, el creixement total a Barcelona hauria estat de 154.100 nous llocs de treball entre el mes d'abril de 1986 i el mes de desembre de 1990. Assumint la mateixa proporció de 1986 de l'ocupació en el sector serveis en el municipi (64,6% en distribuir proporcionalment els efectius de «no consta sector») s'obté una estimació

Taula 23. Ocupació total referida al quart trimestre de cada any

	Sèrie POR de Barcelona Econòmica	Llocs de treball localitzats (estimació)
1986 (Padró)	(522.400)	(622.600)
1986	566.600	679.600
1987	606.600	727.600
1988	611.600	733.600
1989	641.800	769.800
1990	650.900	780.700

Font: *Barcelona Econòmica* (1990 i 1991).

addicional de 99.600 nous llocs de treball en aquest sector.

Aquesta estimació s'ha de considerar mínima perquè no és verosimil que el municipi hagi tingut simultàniament la localització de 48.100 nous llocs de treball industrial que correspondrà a la proporció del 31,2% de 1986, tal com s'ha evidenciat a l'apartat anterior corresponent a la distribució territorial de la indústria, amb 6.900 nous llocs de treball. Si al mateix temps s'accepta que els llocs de treball a la construcció van augmentar a la mateixa proporció que l'augment Padró-EPA del període 1986-90 de Catalunya (79%), el creixement de l'ocupació industrial s'incrementaria en 19.000 llocs de treball. El creixement de l'ocupació en el sector terciari residual hauria estat en aquest cas de 128.200 llocs de treball, xifra que permet acceptar l'estimació inicial de 127.900 nous llocs de treball en el sector terciari.

Una segona estimació alternativa referida al municipi de Barcelona es basa en la nova construcció d'oficines en edificis d'ús exclusiu. Es parteix de dues estimacions respecte del sostre total ocupat per oficines, que se situaria entre 2.941.000 m² el 1986 (Isla, Ripoll, Soy i Ursa, 1989) i 3.200.000 m², el 1990 (Tarragó, 1991), de les llicències concedides per a edificis d'oficines en el període 1986-1990 per 596.000 m² de nou sostre i una dinàmica previsible de 120.000 m²/any (Tarragó, 1991). Acceptant que l'ocupació terciària en oficines representa el 47% de l'ocupació terciària total (Comunidad de Madrid, 1990) l'estàndar

actual se situaria en 15,5 m² per lloc de treball en oficines. En el futur es pot suposar que l'estàndar augmentarà en un 25% i se situarà en uns 19 m² per lloc de treball³, que és coherent amb l'estàndar dels estudis d'oficines de Madrid (Datn, 1991).

Si la totalitat del nou sostre construït d'oficines signifiqués una creació neta d'ocupació s'haurien creat en cinc anys (1986-90) l'equivalent a 31.400 llocs de treball en edificis d'ús exclusiu per oficines. Paral·lelament es podria general una nova ocupació de sostre d'oficines en edificis d'usos mixtos en una proporció de 44/56 respecte del sostre en edificis exclusiu (24.700 llocs de treball addicionals), segons les estimacions de la Comunitat de Madrid (56%) i les d'Isla i altres (1990 de 55-65% del total). La creació total de nova ocupació se situaria en uns 56.100 llocs de treball en oficines en els cinc anys del període considerat, sempre que no es produïssin tancaments d'oficines existents i que tota la nova ocupació es localitzés en el nou sostre construït i ocupat. Amb l'estàndar del 47% d'ocupació en oficines en el conjunt de l'ocupació terciària s'haurien generat a Barcelona uns 119.400 llocs de treball en el sector terciari, xifra que referma la primera estimació de 127.900 llocs de treball.

L'estimació anterior s'ha de considerar màxima perquè representa un creixement anual del 5-6% en l'ocupació terciària, que és molt superior a les estimacions del dinàmic mercat de Madrid del 3,5% anual (Comunidad de Madrid, 1990). La conclusió obtinguda inicialment a l'augment de la centralitat del municipi de Barcelona en dos punts percentuals en el conjunt de Catalunya s'ha de matisar en el sentit de considerar que és un augment màxim, però que permet sostenir que la centralitat de Barcelona s'ha mantingut com a mínim als sis anys de recuperació econòmica amb la localització de 119.400-134.300 nous llocs de treballs en el sector terciari.

³ L'edifici de la Mancomunitat de Municipis de l'Àrea metropolitana a la Zona Franca possibilita un estàndar aproximat de 23 m² per lloc de treball, excloent els aparcaments.

Les xifres d'ocupació son, en qualsevol cas, indicador parcial de la importància de l'activitat del sector terciari i, per tant, l'anàlisi anterior s'haurà de complementar amb l'estudi dels canvis de centralitat pels diferents tipus d'activitats terciàries, perquè les anomenades de «terciari superior» continuen necessitant i realitzant presumiblement la localització a Barcelona.

7. Conclusions i implicacions: l'acceleració de processos iniciats durant la crisi amb augment de la centralitat de Barcelona

El canvi de conjuntura de 1985 representa l'acabament de la crisi econòmica iniciada cap al 1975. La crisi va significar la pèrdua d'importants volums d'ocupació i l'assoliment d'uns nivells d'atur imprevisibles durant els quinze anys anteriors de creixement econòmic, demogràfic i urbà que van començar amb el Pla d'Estabilització.

La present elaboració sobre l'evolució recent de la base econòmica es basa en estimacions sobre la distribució de l'ocupació el 1990 a la Regió Metropolitana per grans agregats sectorials i territorials fent servir els indicadors disponibles de conjuntura. La desagregació detallada del Cens de Població del 1991 per municipis de residència i de localització de l'activitat econòmica permetrà conèixer amb més detall la distribució territorial del creixement econòmic a la Regió Metropolitana des del final de la crisi.

La hipòtesi principal a verificar és el manteniment dels canvis territorials i sectorials que s'inicien amb la crisi econòmica i s'intensifiquen en el període 1975-84. La crisi representa a Catalunya una pèrdua d'uns 454.000 llocs de treball, equivalents al 21% de l'ocupació total, entre els dos moments de canvi de signe, segons la informació de l'Enquesta de Població Activa. La informació dels Padrons de Població de 1975 i 1986, que possibilita la desagregació territorial i sectorial dels canvis, situa les pèrdues en 335.000 (15,5% de l'ocupació total) com a resultat de l'inici de recuperació el 1985 i 1986. El PIB de Catalunya només va créixer un 5% en termes reals entre el 1979 i el 1985.

La crisi va ser principalment de la indústria (63% de les pèrdues totals i 23% dels llocs de treball del 1975 –221.000 persones) i de la construcció (41% de les pèrdues i reducció dels efectius del 1975 en un 57%), amb l'agricultura seguint la tendència estructural (pèrdues de 48.000 persones). En canvi, els serveis van mantenir globalment els seus efectius amb reduccions mínimes del 2,2% (21.000 llocs de treball) a Catalunya i van evitar la superació de l'atur per sobre del 21% de la població activa. La desigual distribució territorial de l'activitat econòmica i l'existència d'algunes àrees de creixement expliquen l'impacte diferencial de la crisi en el territori.

Els processos de canvi a Catalunya i a la Regió Metropolitana, que han estat estudiats per diferents autors (Capellades, 1989; Parellada, 1990; Parellada, i altres, 1989; Trullén, 1989 i 1991; Ferrer i Nel·lo, 1991; Serra, 1989) van ser principalment els següents:

— Terciarització de la base econòmica, des del 38,5% al 48,5% de l'ocupació total el 1984 a Catalunya (49,5% segons el Padró de 1986) i del 53,6% a la Regió Metropolitana, que és més el resultat de dinàmiques diferents de pèrdues que de creixements de l'ocupació. Paral·lelament, el turisme, la segona residència i també la indústria generen alguns increments nets d'ocupació a set comarques de Girona i Tarragona.

— Estabilitat en el pes de la població resident de la Regió Metropolitana a Catalunya (amb una mínima pèrdua del 71,0 al 70,7%) acompanyada d'una important redistribució interna. Els canvis, que redueixen el pes del municipi de Barcelona del 30,9 al 28,5% de la població de Catalunya, són el resultat principal d'un flux net d'emigració des del municipi de Barcelona de 105.000 persones en deu anys (6% dels residents del 1975), que en un 80% localitza la nova residència a la Regió Metropolitana per raons de proximitat al treball o per canvi de residència no associat al treball.

— Creixement residencial i demogràfic de la primera corona a un ritme de 2,2 vegades el crei-

xement de la segona corona perquè rep diferencialment els canvis de residència des de Barcelona i el continu urbà, amb creixements importants de les àrees amb residència de més qualitat. Les dues corones metropolitanes fora del continu creixen demogràficament a un ritme entre 2,2 i 4,8 vegades la mitjana de Catalunya (0,5% anual) perquè es produeix una augment de la demanda d'habitatge, especialment unifamiliar, que no es construeix en les quantitats demandades en el continu de Barcelona.

— Pèrdua de pes de l'ocupació en activitat econòmica localitzada a la Regió Metropolitana respecte del conjunt de Catalunya perquè la crisi va ser més intensa en aquest àmbit, que perd el 28% dels llocs de treball a la indústria i el 9% dels serveis. La intensitat d'aquesta desconcentració en deu anys per l'impacte diferencial de la crisi per branques d'activitat i àmbits territorials és variable segons les fonts d'informació i oscil·la entre 4,1 punts percentuals dels Padrons d'Habitants (reducció de 312.400 persones ocupades entre 1975 i 1986) o els 2,8 punts de l'Enquesta de Població Activa referida a la província de Barcelona (pèrdues de 379.800 persones ocupades) i els 1,2 punts de les elaboracions disponibles sobre mobilitat obligada (reducció de 247.900 llocs de treball entre les dates padronals).

— Relocalització d'activitat dins de la Regió Metropolitana amb pèrdua de pes de l'activitat localitzada al municipi de Barcelona (uns 170.000 llocs de treball) per l'efecte conjunt de la destrucció de llocs de treball i d'una relocalització o trasllats d'activitat. Els trasllats s'han avaluat en un mínim de 43.000 llocs de treball (diferència neta entre entrades i sortides) des del municipi de Barcelona i de 12.000 des del continu urbà, que majoritàriament van a localitzacions menys centrals de la Regió Metropolitana i a les comarques no metropolitanes de la província de Barcelona, sense evidència que es generi cap flux rellevant fora de la província. Segons totes les fonts d'informació, la desconcentració de Barcelona (amb una pèrdua mínima de 2,6 punts percentuals a Catalunya en

deu anys) supera les del conjunt de la Regió Metropolitana.

— La descentralització d'activitat del municipi de Barcelona és d'una entitat equivalent a la descentralització de residència, amb un mínim de 45.000 persones amb ocupació laboral. Aquestes xifres són coherents amb les pèrdues residencials totals de 105.000 persones.

— Augment de la mobilitat obligada residència-treball d'abast extramunicipal en un 23%, que es manté en valors absoluts a l'entorn de les 397.000 persones, malgrat la reducció de població ocupada. Aquest fet explica que el tràfic a la xarxa metropolitana de transports es mantingués, i és també indicatiu dels canvis de llocs de treball amb independència del lloc de residència durant la crisi.

— Els canvis de residència i activitat a l'interior de la Regió Metropolitana no modifiquen substancialment la relació entre els pesos de l'activitat econòmica i de la població resident a Barcelona (1,19 i 1,20 al principi i al final del període, respectivament, per superàvit de llocs de treball). En canvi hi ha una lleugera millora del pes de l'activitat econòmica al continu sense Barcelona (0,53 i 0,58, mantenint el dèficit de llocs de treball localitzats) i a la segona corona (0,92 i 0,96, amb manteniment de l'equilibri global entre residència i llocs de treball amb algunes diferències internes) mentre que la primera corona guanya de forma important en residència (de 0,98 a 0,76). Es va produir una lleugera desconcentració d'activitat cap al continu urbà i la segona corona al costat d'una descentralització residencial cap a la primera corona.

El conjunt del procés durant la crisi s'ha de considerar «patològic» per la destrucció de llocs de treball, però també és «normal» respecte de la descentralització de la ciutat central cap a la perifèria metropolitana per canvis en els hàbits de l'estrat de demanda solvent d'habitatge i en la demanda de sol per localització d'activitat a les àrees amb millors condicions de preu i urbanització. La Regió Metropolitana en relació

Taula 24. Evolució 1974-90 de la distribució territorial dels llocs de treball a Catalunya (en milers de persones)

Àmbits territorials	1974	1975	Percen- tatge	1984	1986	Percen- tatge	1990	Percen- tatge	Creixements anuals	
									1975- 86	1986- 90
Barcelona	s.i.	796,8	36,6	s.i.	626,8	34,1	780,3	35,6	-2,3	4,5
Continu urbà-Barcelona	s.i.	215,7	9,9	s.i.	169,5	9,2	193,7	8,8	-2,3	2,7
Primera corona	s.i.	156,9	7,2	s.i.	147,2	8,0	184,7	8,4	-0,6	4,6
Segona corona	s.i.	300,3	13,8	s.i.	278,3	15,1	331,4	15,1	-0,7	3,6
Regió Metropolitana	s.i.	1.469,7	67,5	s.i.	1.221,8	66,4	1.490,1	68,0	-1,8	4,1
Catalunya (sense la Regió Metropolitana)	s.i.	708,6	32,5	s.i.	617,2	33,6	702,0	32,0	-1,3	2,6
Total de Catalunya	2.178,7	2.178,3	100,0	1.724,6	1.839,0	100,0	2.192,1	100,0	-1,6	3,6

Fonts d'informació:

1974: Enquesta de Població Activa (INE).

1975: Dades de mobilitat obligada de la CMB (1983) i la Generalitat (1978) per als llocs de treball a la Regió Metropolitana. La població ocupada resident a la Regió Metropolitana, segons Capellades (1989), va ser d'1.571.585 persones (72,1% de la població ocupada a Catalunya -2.178.294 persones-).

1984: Enquesta de Població Activa.

1986: Padró d'Habitants de 1986 (mes d'abril). Generalitat, 1988. La població ocupada resident a la Regió Metropolitana, segons Capellades (1989), va ser d'1.259.183 persones (68,4% de la població ocupada de Catalunya -1.841.845 persones-).

1990: EPA pels totals sectorials (agricultura, indústria, construcció i serveis). Elaboració pròpia per a la distribució territorial i sectorial.
EPA del tercer trimestre de 1991: 2.252.900 persones.

Taula 25. Evolució 1960-86 de la població resident a Catalunya per àmbits territorials (en milers de persones)

Àmbits territorials	1960	Percen- tatge	1975 ¹	Percen- tatge	1986	Percen- tatge	1991 ²	Percen- tatge	Creixements anuals		
									1960- 75	1975- 86	1986- 91
Barcelona	1.557,9	39,7	1.751,1	30,9	1.701,8	28,5	1.623,5	27,2	0,8	-0,3	-0,9
Resta del continu	338,5	8,6	919,0	16,2	956,3	16,0	922,5	15,5	6,9	0,4	-0,7
Primera corona	178,3	4,5	492,4	8,7	626,9	10,5	670,9	11,3	7,0	2,4	1,4
Segona corona	494,9	12,6	857,2	15,1	944,6	15,8	975,9	16,4	3,7	1,1	0,7
Regió Metropolitana	2.569,6	65,4	4.019,7	71,0	4.229,6	70,7	4.192,8	70,4	3,0	0,5	-0,2
Catalunya (sense la Regió Metropolitana)	1.359,0	34,6	1.640,7	29,0	1.749,0	29,3	1.767,1	29,6	1,3	0,6	0,2
Total de Catalunya	3.928,6	100,0	5.660,4	100,0	5.978,6	100,0	5.959,9 ³	100,0	2,5	0,5	-0,1

¹ Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya.

² Resultats provisionals a 1 de març de 1991, segons COCIN (1991), *Boletín de Estadística y Coyuntura* núm. 161, mes de desembre. La rectificació padronal de 1989 va ser de 6.125,3 milers de persones.

al conjunt de Catalunya només va perdre diferencialment llocs de treball, però no població resident.

Si s'entén la descentralització quan hi ha processos de trasllats i desconcentració quan hi ha creixements o pèrdues diferencials, s'ha de concloure que el procés de descentralització de Barcelona i el continu urbà va ser quantitativament més important que el procés de desconcentració de la Regió Metropolitana. Durant la crisi va continuar el creixement, extensió i consolidació territorial de la ciutat metropolitana o àmbits amb influència directa del centre i el continu de Barcelona, per difusió d'activitat i de residència a distàncies cada cop més allunyades del centre, al costat de processos de pèrdua absoluta de base econòmica i de dimensions diferencials dins de la Regió Metropolitana.

La primera característica quantitativa de la base econòmica als sis anys del canvi de conjuntura és la recuperació de les dimensions de l'ocupació de l'any 1975. A finals de 1990 s'assoleix a Catalunya una ocupació de 2.192.100 persones i el moment de màxima ocupació en els últims vint anys va ser el 1974, amb 2.178.700 persones, segons l'Enquesta de Població Activa (taula 24). El procés de recuperació de 467.500 llocs de treball en el període 1984-1990 presenta algunes diferències amb la situació de 1975, que té causes i conseqüències territorials.

Algunes de les diferències amb el procés anterior són les següents:

- Coexistència d'un important nivell d'atur del 12,7% (321.400 persones) amb només un 8% que ha tingut cap ocupació prèviament.

- El creixement de l'ocupació no va acompanyar de creixement demogràfic, sinó de pèrdues, com expressen els resultats provisionals del Cens de Població de 1991 (taula 25).

- Com a resultat de la reorganització dels sistemes de producció i dels canvis de mercats a Espanya i Europa, la indústria i el sector de la construcció es queden amb 151.400 i 50.700 llocs de treball menys que els de l'any 1975.

- Augment de la centralitat de la Regió Metropolitana a Catalunya (1,6 punts percentuals en el conjunt de Catalunya), derivat de forma molt exclusiva del creixement de l'ocupació al municipi de Barcelona (uns 153.500 llocs de treball segons les estimacions realitzades), que assoleix de nou els nivells d'ocupació de l'any 1975, però amb una base econòmica que té un 68,3% d'ocupació de serveis (64,6% el 1986).

- Modifica la tendència de relocalització de la base econòmica dins de la Regió Metropolitana i estabilitza el pes de la segona corona, que havia tingut la dinàmica menys desfavorable durant la crisi.

- Revalorització industrial de la primera corona com a receptora principal de la política de reindustrialització de la ZUR i de la promoció de nous polígons industrials de qualitat que han possibilitat la localització d'empreses amb inversió estrangera prop de Barcelona.

Els processos que continuen en relació amb la situació de 1984-86 són principalment els següents:

- Terciarització de la base econòmica fins al 52,2% de l'ocupació total després d'assolir el 49,5% el 1986. Si bé el procés anterior va ser més intens (11 punts percentuals en 10 anys), els nivells actuals resulten de creixements diferents en lloc de pèrdues.

- Manteniment del pes poblacional de la Regió Metropolitana a Catalunya segons els resultats provisionals del Padró d'Habitants de 1991 dins de la tendència de pèrdua mínima (0,6 punts percentuals en 16 anys).

- Pèrdues absolutes de població resident a la ciutat central per canvis de residència (al voltant de les 69.000 persones en cinc anys) que es relocalitzen majoritàriament a la Regió Metropolitana però fora del continu urbà, amb un ritme de creixement residencial de la primera corona que dobra el de la segona corona.

Taula 26. Evolució 1986-90 de l'estructura sectorial dels llocs de treball localitzats a Catalunya per àmbits territorials (en milers de persones)

Àmbits/Sectors	Agricultura				Indústria				Construcció				Serveis				Total llocs de treball			
	1986		1990		1986		1990		1986		1990		1986		1990		1986		1990	
	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge
Barcelona	1,8	0,3	1,5	0,2	195,8	31,2	202,7	26,0	24	3,8	43,0	5,5	405,2	64,6	533,1	68,3	626,8	100	780,3	100
Resta del continu	1,3	0,8	1,1	0,6	82,0	48,4	89,1	46,0	5,8	3,4	10,4	5,4	80,4	47,4	93,1	48,1	169,5	100	193,7	100
Primera corona	3,2	2,2	2,7	1,4	80,6	54,8	91,0	49,2	7,9	5,4	14,2	7,7	55,5	37,7	77,1	41,7	147,2	100	184,9	100
Segona corona	10,1	3,6	8,4	2,5	137,6	49,4	150,9	45,5	16,9	6,1	30,3	9,1	113,7	40,9	142,0	42,8	278,3	100	331,6	100
Regió Metropolitana	16,4	1,3	13,7	0,9	496	40,6	533,7	35,8	54,6	4,5	97,9	6,6	654,8	53,6	845,3	56,7	1.221,8	100	1.490,6	100
Catalunya - RMB	82,8	13,4	69,0	9,8	226,8	36,7	240,9	34,3	51,8	8,4	92,9	13,2	255,8	41,4	298,9	42,6	617,2	100	701,6	100
Total de Catalunya	99,2	5,4	82,6	3,8	722,8	39,3	774,6	35,3	106,4	5,8	190,8	8,7	910,6	49,5	1.144,2	52,2	1.839,0	100	2.192,2	100

Fonts: Padró d'Habitants de 1986.

Enquesta de Població Activa 1990 i elaboració pròpia.

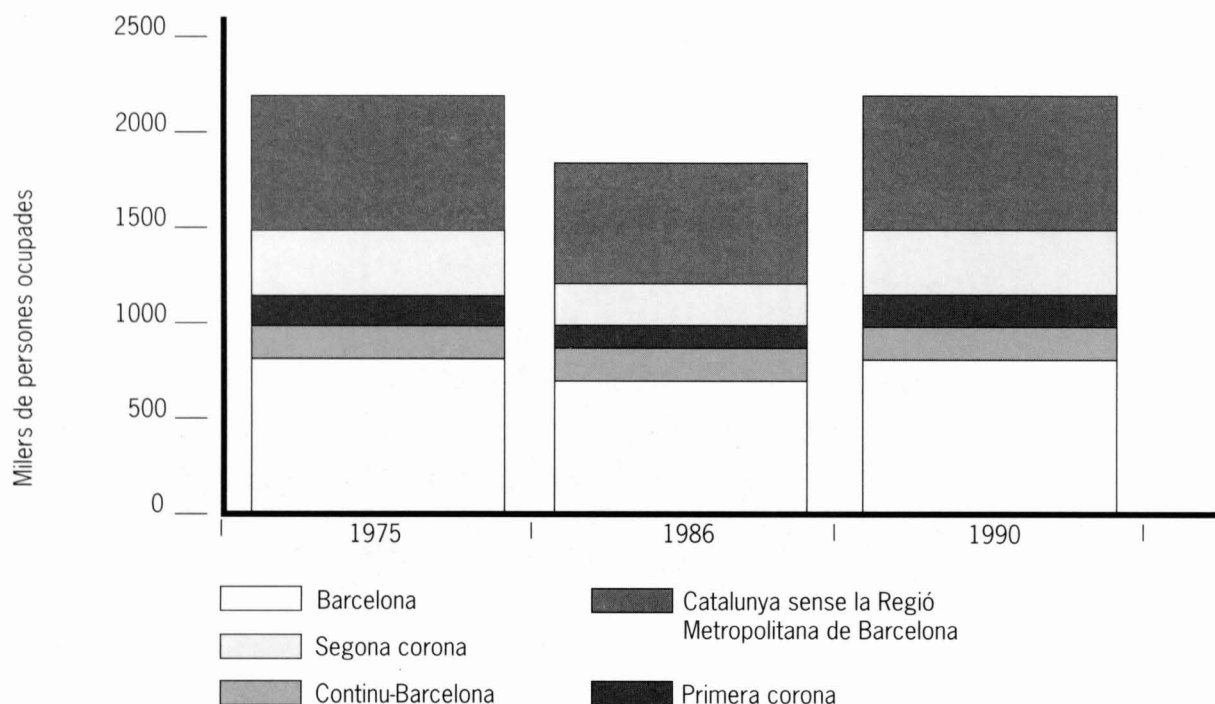
Taula 27. Evolució 1986-90 de la distribució territorial dels llocs de treball localitzats a Catalunya (en milers de persones)

Àmbits/Sectors	Agricultura				Indústria				Construcció				Serveis				Total llocs de treball			
	1986		1990		1986		1990		1986		1990		1986		1990		1986		1990	
	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge	Llocs de treball	Percentatge
Barcelona	1,8	1,8	1,5	1,8	195,8	27,1	202,7	26,2	24	22,6	43,0	22,6	405,2	44,5	533,1	46,6	626,8	34,1	780,3	35,6
Resta del continu	1,3	1,3	1,1	1,3	82,0	11,3	89,1	11,5	5,8	5,5	10,4	5,5	80,4	8,8	93,1	8,1	169,5	9,2	193,7	8,8
Primera corona	3,2	3,2	2,7	3,2	80,6	11,2	91,0	11,7	7,9	7,4	14,2	7,4	55,5	6,1	77,1	6,7	147,2	8,0	184,9	8,4
Segona corona	10,1	10,2	8,4	10,2	137,6	19,0	150,9	19,5	16,9	15,9	30,3	15,9	113,7	12,5	142,0	12,4	278,3	15,1	331,6	15,1
Regió Metropolitana	16,4	16,5	13,7	16,5	496	68,6	533,7	68,9	54,6	51,3	97,9	51,3	654,8	71,9	845,3	73,9	1.221,8	66,4	1.490,6	68,0
Catalunya - RMB	82,8	83,5	69,0	83,5	226,8	31,4	240,9	31,1	51,8	48,7	92,9	48,7	255,8	28,1	298,9	26,1	617,2	33,6	701,6	32,0
Total de Catalunya	99,2	100	82,6	100	722,8	100	774,6	100	106,4	100	190,8	100	910,6	100	1.144,2	100	1.839,0	100	2.192,2	100

Fonts: Padró d'Habitants de 1986 amb distribució proporcional dels que no hi consta sector d'activitats.

Enquesta de Població Activa 1990 i elaboració pròpia.

Figura 2. Evolució de la distribució territorial dels llocs de treball a Catalunya

Els resultats obtinguts tenen dues conseqüències territorials importants, que afecten la localització del consum de sòl i sostre terciari i la mobilitat residència treball. Si el Cens de Població de 1991 confirma les dues tendències de creixement diferencial dels llocs de treball en el municipi de Barcelona i de la residència cap a la primera corona, s'està produint un augment de la congestió de la xarxa de transport per mobilitat obligada (vegeu taules 26 i 27 i figura 2).

Les dimensions dels consum de sòl per activitat econòmica es modifica progressivament a favor del terciari, ja que els nivells d'ocupació terciària actual encara estan lluny del 59% d'Itàlia o del 62% de França. El reequilibri intern de la Regió Metropolitana depèn doncs de forma important de l'oferta de sòl per oficines i del terciari en general a la primera corona i especialment de la segona, que haurà de ser competitiva en preu i oferta de transport amb el continu i la primera corona.

Bibliografia

Ajuntament de Barcelona (1989); *Barcelona Econòmica*, núm 4, Àrea d'Economia i Empreses.

Ajuntament de Barcelona (1991); *Barcelona Econòmica* núm. 10, Àrea d'Economia i Empreses.

Banco de Bilbao (1988); *Renta Nacional de España y su distribución provincial 1985*.

Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación (1991); *Boletín de Estadística y Coyuntura*, núm. 161.

Capellades J. (1989); «Localització de l'activitat econòmica de la població de Catalunya 1975-1986», a *Nota d'Economia*, núm. 34, març (13-33 pp.).

Carassi, M. (1988); *Fordismo allegato in un distretto tecnologico*, ponència a la IX Conferenza Italiana di Scienze Regionali, Torí.

Castells, M. (1989); *Nuevas tecnologías y desarrollo social. Elementos de reflexión con Andalucía como punto de referencia*, ponència al Seminario Internacional sobre Política Regional en la Europa en los años 90, Madrid.

Clusa, J. (1980); *Localització industrial a la zona metropolitana de Barcelona. Proposta de Programa d'Actuació 1980-90*, Corporació Metropolitana de Barcelona.

Clusa, J. i Jané, A. (1988); *Tractament i explotació de les dades de mobilitat obligada dels municipis de Catalunya. Els mercats de treball de Catalunya del 1986* (mímo), Departament de Política Territorial, Generalitat de Catalunya.

Comunidad de Madrid (1990); *Madrid Región Metropolitana. Estrategia Territorial y Actuaciones* (4 vol.), Consejería de Política Territorial.

Corporació Metropolitana de Barcelona (1983); *Análisis comparativo de la movilidad obligada 1975-1981*, Direcció de Serveis de Transports.

Cheshire, P.; Hay, D.; Carbonaro, G. i Bevan, N. (1988); *Urban Problems and Regional Policy in the European Communities*, Commission of the European Communities, Bruselas.

Departament d'Indústria (1990); «Inversió industrial registrada a Catalunya durant 1989», a *Revista d'Indústria*, núm. 12, suplement núm. 5.

Esteban, J. (1991); «El fet metropolità», a *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 6 (15-30 pp.).

Esteban, M. (1990); «Distribució geogràfica de la mobilitat per treball a la Regió Metropolitana de Barcelona. Anàlisi dels mercats de treball», a *Revista Econòmica de Catalunya*, núm. 10 (98-108 pp.).

Esteban, M. (1989); «Distribució de la mobilitat per treball a la Regió Metropolitana de Barcelona. Anàlisi dels mercats de treball», *Documents d'Anàlisi Territorial*, núm. 3, Mancomunitat de Municipis de l'Àrea metropolitana de Barcelona.

Ferrer, A. i Nello, O. (1991); «Barcelona: la transformació d'una ciutat industrial», a *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 3 (9-30 pp.).

Forn, M. i Pascual, Josep M. (1991); «Aproximació a l'impacte de l'Acta Única Europea en el sistema productiu. El paper de Barcelona i la competitivitat de Catalunya», a *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 3 (45-72 pp.).

Generalitat de Catalunya (1978); *Dades de mobilitat obligada per motiu de treball i d'estudi a les comarques de Catalunya*, Direcció General de Transports del Departament de Política Territorial i Obres Públiques.

Generalitat de Catalunya (1988); Dades de mobilitat obligada dels municipis de Catalunya (mimeo), Direcció General de Planificació i Acció Territorial, Departament de Política Territorial i Obres Públiques.

Generalitat de Catalunya (1991); *Programa de Desenvolupament Econòmic 1992-1995*, Departament d'Economia i Finances.

Guinjoan, M. i Hernández, J.M. (1989); «Reindustrialització del Cinturó Industrial de Barcelona (1985-1988)», a *Nota d'Economia*, març, núm. 34 (53-68 pp.).

Guinjoan, M. (1989); «Elements de perfil tecnològic de la reindustrialització» a *Revista Econòmica de Catalunya*, núm. 10 (14-22 pp.).

Isla, M.; Ripoll, E.; Soy, A. i Ursa, Y. (1989); «Dinámica y localización de las actividades de oficina: el caso de Barcelona», a *Ciudad y Territorio*, núm. 80-2/1990 (75-88 pp.).

Llarch, E. (1989); «El moment econòmic de Barcelona», a *Revista Econòmica de Catalunya*, núm. 10 (46-50 pp.).

Mancomunitat de Municipis de l'Àrea metropolitana de Barcelona (1992); «Conjuntura demogràfica i socio-econòmica a la Regió Metropolitana de Barcelona 1981-1990», a *Documents d'Anàlisi Territorial*, núm. 4.

Parellada, M.; Costa, A. i Güell, X. (1990); «Economia i territori: vers un model de creixement equilibrat?», a *Revista Econòmica de Catalunya*, núm. 13 (107-121 pp.).

Parellada, M. (1990); «Actividad económica y territorio», a Parellada, M. (dir), *Estructura Econòmica de Cataluña* (379-402 pp.). Madrid, Espasa Calpe.

Serra, J. (1989); «La població de l'Àrea metropolitana de Barcelona any 1986», a *Documents d'Anàlisi Territorial*, núm. 1, Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

Serra, J. (1991); «La ciutat metropolitana: delimitacions, desconcentracions, desequilibris», a *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 6 (31-52 pp.).

Tarragó, M. (1991); *Informe sobre el mercat d'oficines a la ciutat de Barcelona* (mimeo), Àrea d'Economia i Empreses, Ajuntament de Barcelona.

Trullén, J. (1991); «El planejament territorial de la Regió I des d'una perspectiva econòmica: cap a un nou model de desenvolupament econòmic i social de l'Àrea Metropolitana de Barcelona», a *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 3. (31-44 pp.).

Trullén, J.; Matas, A.; Roig, J.L.; Farran, LL.; Puig, L. i Santigosa, A. (1989); «Canvi econòmic durant la crisi a l'Àrea metropolitana de Barcelona: una aproximació territorial», a *Revista Econòmica de Catalunya*, núm. 10 (68-79 pp.).

Ybarra, J.A. (1991); «Formaciones económicas en contextos de cambio y distritos industriales en España (el caso del País Valenciano)», *Revista de Estudios Regionales*, mayo-junio, núm. 30 (57-80 pp.).

